

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARININ DİNDARLIK İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet YORULMAZ

**Samsun
Ocak-2019**

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARININ DİNDARLIK İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet YORULMAZ

**Danışman
Doç. Dr. Menderes KABADAYI**

**Samsun
Ocak-2019**

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mehmet YORULMAZ tarafından Doç. Dr. Menderes KABADAYI danışmanlığında hazırlanan “Bireysel Ve Takım Sporcularının Dindarlık İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından 03/01/2019 tarihinde yapılan sınav ile Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr. Kenan ŞEBİN,
Atatürk Üniversitesi

Üye: Doç.Dr. Menderes KABADAYI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Üye: Doç.Dr. Özgür BOSTANCI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

ONAY

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

.... / /.....

Prof. Dr. Ahmet UZUN
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca tez çalışmamın planlanması ve yürütülmesinde manevi desteklerini esirgemeyen, yoğun çalışma temposuna rağmen vakit ayıran danışman hocam Sayın Doç. Dr. Menderes KABADAYI' ya,

Yüksek lisans derslerim boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım hocam Sayın Doç. Dr. Özgür BOSTANCI 'ya ve Sayın Dr. Öğrt. Üye. Levent BAYRAM' a

Çalışmamın istatistiksel analizlerinin yapılmasındaki yardımlarından dolayı Sayın Mert BARIŞ ve CoŐkun YILMAZ' a, çalışma sürecinde sürekli desteklerini hissettiğim ArŐ. Gör. Ali Kerim YILMAZ' a, ArŐ. Gör. Alaattin ALTIN' a Lütfi ARSLAN' a, Okan KAÇAK ve Mevlana KETANCI' ya, manevi kuvvetlerini hissettiğim bütün dostlarıma, çalışmaya katılan sporculara, teşvik ve tebriklerinden kuvvet aldığım aileme, en samimi duygularıyla ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

Bireysel ve Takım Sporcularının Dindarlık İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Amaç: Bu araştırma, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören bireysel ve takım sporcularının dindarlık ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacı ile yapılmıştır.

Materyal ve Metot: İlişki arayan tanımlayıcı araştırma ilkelerine uygun olarak yapılan bu çalışma, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde 2017-2018 yıllarında öğrenim gören bireysel ve takım sporlarından en az birinde aktif olarak faaliyet gösteren 194 erkek 104 kadın olmak üzere toplam 300 sporcuyla yapılmıştır. Veri toplama araçları olarak; "Kişisel Bilgi Formu", "Dini Hayat Ölçeği" ve "Buss Perry saldırganlık ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma verileri değerlendirilirken; Tek yönlü Varyans Analizi (ANOVA) gruplar arasındaki farkın belirlenmesi için ise "Bağımsız İki Grup Arası Farkların Testi" (independent samples t-test) değişkenler arasındaki ilişkinin gösterilmesi için pearson korelasyon testleri kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan bireysel ve takım sporcularının yaş ortalaması $20,89 \pm 2,38$ yıl olarak bulunmuştur. Spor türü ile dindarlık ve saldırganlık arasından anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. ($p > 0,05$) Cinsiyet ile dindarlık ve saldırganlık arasında anlamlı farklılıklar hesaplanmıştır. ($p < 0,05$) Sigara ve alkol kullanımı ile dindarlık ve saldırganlık arasında negatif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,01$). Sporcuların ekonomik düzeyleri ile dindarlık ve saldırganlık arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p < 0,05$). Sporcuların dindarlık ve saldırganlık düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,01$).

Sonuç: Bireysel ve takım sporcuları arasında dindarlık ve saldırganlık bakımından bir farklılık bulunmamıştır. Sporcuların dindarlık düzeylerinin artmasıyla, saldırganlık seviyelerinin azaldığı görülmüştür. Araştırma sonuçları doğrultusunda sporcularda dindarlığın artırılması ve saldırganlığın azaltılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık; Saldırganlık; Spor

Mehmet YORULMAZ, Yüksek Lisans Tezi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Samsun, Ocak-2019

ABSTRACT

Investigation of the Relationship Levels of Religiosity and Aggression Between Individual and Team Athletes

Aim: This study was conducted to investigate the relationship between the level of religiousness and aggression of individual and team athletes in the Yaşar Doğu Faculty of Sport Sciences of Samsun Ondokuz Mayıs University.

Meteryal ve method; This study, which was conducted in accordance with the descriptive research principles, was conducted in Samsun Ondokuz Mayıs University Faculty of Sport Sciences with a total of 300 athletes including 194 male and 104 females who are actively engaged in individual and team sports in 2017-2018 As data collection tools; 'Personal Information Form , ' Religious Life Scale 'and' Buss Perry aggression scale Form were used.

Results: The mean age of the participants was 20.89 ± 2.38 years. A significant relationship was found between sport type and religiousness and aggression. ($p > 0,05$) Significant differences between gender and religiosity and aggression were calculated. ($p < 0,05$) It was concluded that there is a negative relationship between smoking and alcohol use and religiousness and aggression. ($p < 0.01$). Significant differences were found between economic levels of athletes and religiousness and aggression. ($p < 0.05$). There was a negative correlation between the level of religiousness and aggression of the athletes ($p < 0.01$).

Conclusion: There was no difference between individual and team athletes in terms of religiousness and aggression. With the increase in the level of religiousness of the athletes, the levels of aggression have decreased. In line with the results of the research, suggestions have been made to increase the religiosity of athletes and to reduce aggression.

Key words: Religiosity; Aggression; Sport

Mehmet YORULMAZ, Master's Thesis
Ondokuz Mayıs University - Samsun, January-2019

SİMGELER ve KISALTMALAR

ABD	:Ana Bilim Dalı
BPSÖ	:Buss Perry Saldırganlık Ölçeği
DHÖ	:Dini Hayat Ölçeği
DT	:Dindarlık Toplam
OMÜ	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
SPSS	:Statistical Package for Social Sciences
ST	:Saldırganlık Toplam
TDK	:Türk Dil Kurumu
YDSBF	:Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER.....	3
2.1. Spor	3
2.1.2. Sporun kaynağı.....	3
2.1.3. Sporun faydaları	3
2.1.4. Bireysel sporlar.....	5
2.1.5. Takım sporları	5
2.2. Saldırganlık	5
2.3. Saldırganlık Kuramları.....	8
2.3.1. İçgüdü Kuramı.....	8
2.3.2. Biyolojik Kuram.....	9
2.3.3. Engelleme-Saldırganlık Kuramı	10
2.3.4. Davranışçı kuram	11
2.3.5. Sosyal Öğrenme Kuramı	11
2.4. Saldırganlığın Türleri	13
2.4.1. Araçsal Saldırganlık	13
2.4.2. Düşmanlık İçeren Saldırganlık	14
2.4.3. Atılganlık.....	14
2.5. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler	15
2.5.1. Aile	16
2.5.2. Madde kullanımı.....	17
2.5.3. Kitle İletişim Araçları ve Medya.....	18

2.5.4. Cinsiyet.....	19
2.5.5. Çevresel Faktörler	19
2.6. Sporda saldırganlık.....	20
2.6.1. Yapılan sporun türü ve saldırganlık ilişkisi.....	22
2.7. Din.....	22
2.8. Dindarlık	24
2.9. Dindarlığın boyutları	26
2.9.1. İnanç Boyutu	27
2.9.2. Duygu Boyutu	27
2.9.3. İbadet Boyutu	28
2.9.4. Bilgi Boyutu	28
2.10. Dindarlığı etkileyen faktörler	29
2.10.1. Aile	29
2.10.2. Yaş.....	30
2.10.3. Cinsiyet.....	31
2.10.4. Sosyo-ekonomik durum	31
2.11. Dindarlık ve spor ilişkisi	32
2.12. Dindarlık ve saldırganlık ilişkisi	33
3. MATERYAL VE METOT.....	33
3.1. Veri Toplama Teknikleri.....	34
3.2. Kişisel Bilgi Formu	34
3.3. Dini Hayat Ölçeği (DHÖ)	34
3.4. Buss Perry saldırganlık ölçeği (BPSÖ).....	36
3.5. İstatistiksel Değerlendirme.....	37
4. BULGULAR.....	38
5. TARTIŞMA.....	48

6.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	62
KAYNAKLAR	65
EKLER	73
EK 1. Etik Kurul Raporu.....	73
EK 2. Kişisel Bilgi Formu ve Buss Perry Saldırganlık Ölçeği	74
EK 3. Dini Hayat Ölçeği	75
ÖZGEÇMİŞ	76

1. GİRİŞ

Spor, kişinin topluma uyum sağlamasını sağlarken, sahip olduğu becerileri geliştiren belirli kurallar dahilinde ferdi veya takım halinde boş zaman faaliyeti ya da mesleki olarak yaptığı sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici bedensel ve ruhsal gelişimi sağlayan dayanışmayı ve rekabeti barındıran kültürel bir olgudur (Doğan, 2007).

Sporun kişilik gelişimine etkisi, bireyin ilgilendiği spor türü ile bağlantılı olabilir. Spor türünün içerisinde bulunan motivasyon, bireysel mücadele, takım ruhu, konsantrasyon ve motivasyon gibi sebepler bireyin psikolojik ve duygusal durumunda farklılık göstermesine neden olabilir. Örneğin, takım ve ferdi spor branşlarıyla ilgilenen bireyler, yaptıkları sporun psikolojik ve duygusal özelliklerine göre birbirlerinden farklı olabilirler (Salar ve ark, 2012). Sporun bireysel mücadele gerektiren katılımcılar üzerindeki psikososyal etkileri dikkate alındığında, bu etkilerin olumlu veya olumsuz dönüşleri konusunda bir karışıklık vardır. İki karşıt iddia genellikle belirtilebilir. Dövüş sporlarıyla meşgul olan insanların olumlu psikososyal değişimler ve ahlaki gelişim gösterdiklerini savunan birçok araştırmacı vardır. Dövüş sporlarının bu hedefe odaklandığı bilinmektedir. Her ne kadar bu faydalar araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş ve dövüş sanatları felsefesinin özündeki olumlu gelişmelere işaret etmiş olsa da, bu sanatların acımasız ve saldırgan olduğunu düşünenlerin sayısı da oldukça yüksektir (Tekin, 2008). Takım sporları, bireylerin sosyalleşme, kişilerle iyi iletişim kurma, beraber kazanma ve kaybetme, takım çalışması yapabilme ve yardımlaşma gibi özelliklerini geliştirmeye katkıda bulunur (Salar ve ark, 2012).

Sporun toplumsal kurum olma özelliğinden dolayı dindarlık boyutu önem kazanmaktadır. Çünkü bilimsel araştırmalarda yer alan sporun toplumsal boyutunun yanında, sporculardaki dindarlık boyutu da, bilinmesi gereken bir olgudur (Bölükbaşı ve Kılıcıgil, 2004).

Din ve spor, insanın varlığıyla beraber ortaya çıkan iki olgudur. Kökeninde dinsel bir yan bulunan ve doğasında her zaman manevi olguları içeren, en azından kayıtlı tarih kadar eski olduğu bilinen sporun din ile arasında sürekli bir ilişkisi olmuştur (Coakley, 1998) Din, bireyi ve toplumu etkileyen bir sosyo-kültürel kurum olmasının yanısıra insanların günlük yaşam ve davranışlarını yönlendiren bir faktördür. İnsanın davranışını ve yargılarını şekillendirir. Duygu, düşünce, vicdan, davranış, ve

yeteneklerine hitap eder. En mahrem noktalara dahi müdahalesi vardır. Manevi tatmin sağlar. Psikolojiyi büyük ölçüde olumlu etkiler (Bölükbaşı ve Kılıcıgil, 2004). Din, bireye dengeli bir kişilik kazandırmada, iradeyi güçlendirmede, ruh sağlığının korunmasında, şefkat ve merhamet duygularını geliştirmede, saldırgan davranışlarını kontrol etmede, önemli rol oynamaktadır (Peker, 2000).

Sporda şiddet olayları eski zamanlara göre daha fazla görülmeye başlamıştır. Çevresel, yapısal, sosyal ve bilişsel değişkenler grubu, izleyici şiddetiyle birleşerek sporda tehdit oluşturmaya başlamıştır. Özellikle seyirci şiddeti çoğu uluslarda devam eden evrensel bir sorundur. (Russell, 2003).

Saldırganlığı öne çıkaran nedenlerden biri de istenilen şeylerin yolunda gitmemesi veya engele takılmasıdır. Saldırgan tutum, engellenme duygusuna yapılan etkiye tepki olarak nitelendirilebilir. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme olgusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkması içine yapılırken, bazen de ters tepki vererek daha da kötüye gitmesine neden olur (Cüceloğlu, 2016). Spor müsabakaları ve müsabakaların gerçekleştiği koşullar, saldırganlığı göstermek için uygun bir temel oluşturabilir. Ancak, rakibe zarar veren herhangi bir davranış, saldırganlık olarak tanımlanamaz. Spor müsabakalarındaki saldırganlık sınırlarını, ilgili sporun kuralları ve yapılan hareketin sebebi belirler (Özmaden ve Yıldırım, 2003).

Literatür incelendiğinde, dini duygu, düşünce ve davranışı yüksek insanların kontrolsüz öfke ile başa çıktıkları bulunmuştur (Karslı, 2011). Yapılan başka bir araştırmada dindarlık düzeyi yüksek bireylerin saldırgan davranışlarında azalma olduğu görülmüştür (Ulu ve İkiz, 2016).

Yukarıda açıklanan bilgilere dayanarak, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde (YDSBF) öğrenim gören bireysel ve takım sporcularının dindarlık ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacı ile yapılmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Spor

Spor, kişinin topluma uyum sağlamasını sağlarken, sahip olduğu becerileri geliştiren belirli kurallar dahilinde ferdi veya takım halinde boş zaman faaliyeti olarak veya mesleki olarak yaptığı sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici bedensel ve ruhsal gelişimi sağlayan dayanışmayı ve rekabeti barındıran kültürel bir olgudur (Doğan, 2007). Spor öncelikle insana hitap ettiği için, hedef ister geleceğe güvenle bakabilecek yapıcı, üretici ve sağlıklı bir gençlik yetiştirmek olsun, ister sağlıklı ve kaliteli bir toplum oluşturmak olsun, sporun günümüzde çok etkili ve vazgeçilmez bir sosyal olgu durumuna geldiği bir gerçektir (Yetim, 2011). Spor, bireyin beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi, belli kurallara göre rekabet ölçüleri içinde mücadele etme, yarışma ve üstün gelme, heyecan duyma, ve gerçek anlamda başarı gücünün artırılması kişisel açıdan en yüksek noktaya çıkarılması yolunda gösterilen yoğun çabalardır (Aracı, 1993).

2.1.2. Sporun Kaynağı

Genel olarak arkeoloji, antropoloji, tarih ve edebiyat disiplinleri sporun kökünde dinsel olguların varlığı konusunda ittifak ederler. İnsanın doğasında mevcut olan spor en az insan tarihi kadar eskidir (Muhammed, 2001). Bu demektir ki; çocukluk ve yetişkinlik, oyun ve disiplin aralarında bir köprü oluşturduğu için açıkça en organize biçimlerinde dahi insana ve onun doğasına özgü bir parçadır. Eğer spor insan doğasının bir parçasıysa arkeolojik ve tarihsel çalışmaların bildirdiğinden öncesinde dahi var olmuştur. Bu görüş, sporun dinle ilişkisi olduğunda desteklemektedir. Çünkü; cenaze törenleri, mağara çizimleri ve dinsel totemler sayesinde biliyoruz ki formel din insan kadar eskidir. Bu görüş insanların arasında olan savaşlarla ilişkili olmasından daha fazla meşruluk kazanabilmektedir. Çeşitli dünya dinlerinde bulunan cihad kavramı bu noktayı desteklemektedir (Poliakoff, 1987).

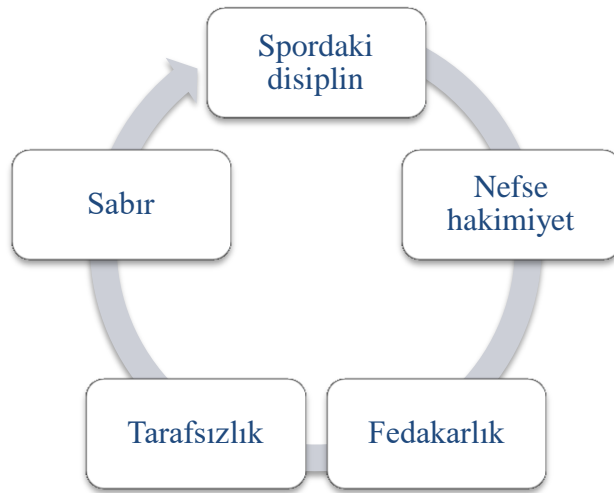
2.1.3. Sporun Faydaları

Kişilik ve spor eylemleri arasında bir ilişki olup olmadığı konusu Otto Neumann tarafından araştırılmış ve şu sonuçlar ortaya çıkarılmıştır:

- Spor yapanlar yapmayanlara göre daha dirençli, çalışkan, dinamik ve pratik beceri sahibidir.
- Spor yapanlar yapmayanlara göre kendini kontrol etme, iradeye hakim olma, kendini savunma ve özverili olma konusunda az da olsa farklılık gösterir.
- Spor yapanların ağır çalışma ve çevreden kaynaklanan güçlüklerle karşı daha dayanıklı ve uyum sağlayıcı oldukları görülmektedir.

Neumann kişilik konusunda çocukluk çağından başlayarak sporcuların yetenekleri ve özellikle kişiliklerinin gelişmesine yardımcı olmak bakımından kendilerine olanaklar sunulduğunda onların yaşamlarında yardımsever, yaratıcı, doğru saygı, özdenetim ve öz disiplin gibi erdemlerin edinilip sürdürülmesinde yararı gözden uzak tutulmadığı gibi, toplumca kurulup geliştirilir, anlamlandırılır ve tanımlanır (İnel, 1996).

Sporun doğası itibariyle insan için gerekli olan birçok erdemleri insana öğretir. Her hangi bir sporun aslında bulunan disiplin insana sabır, fedakarlık, nefse hakimiyet kendini kontrol etme ve tarafsızlığı öğretir. Aynı şekilde spor için gerekli kuvvetin dayanıklılık, irade, enerji, olumlu faaliyet ve kararlılığı aşıladığı söylenebilir. Spor müsabakası esnasında toplum tarafından beklenen cömertlik, sportmenlik, nezaketli ve etik olmayı kazanmasını sağlar. Bunlarla birlikte takım sporlarında ekip çalışmasını beraber hareket edebilmeyi ve yenilgi esnasında metaneti, kazanan tarafı tebrik etmeyi, tevazu ve memnuniyet erdemlerini kazandırır (Muhammed, 2001) (Şekil 1).

Şekil 1. Sporun faydaları (Muhammed'den, 2001)

2.1.4. Bireysel Sporlar

Bireysel spor, tek başına yapılabilen veya genel olarak yarışmacıları teke tek karşı karşıya getiren sporlar ya da ferdi olarak yapılan sporlardır. Bunlardan bazıları karate, atıcılık, cimnastik, atletizm, taekwondo, judo olarak söylenebilir (Şahin, 2006). Öte yandan, dövüş sanatları yarışmalarının para ödülleriyle ve sınır tanımaması sayesinde ilgi çekmesi, bu sanatlar hakkında tek taraflı ve önyargılı bir genel düşünceye neden olmakta ve bu sporlar hakkında yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğine inanılmaktadır. Dövüş sanatlarındaki tarihsel değişim ve gelişme göz önünde bulundurulduğunda, her iki görüşe kuvvet veren bilgilere ulaşılmaktadır. Savaş dönemi düşünüldüğünde, dövüş sanatlarının amacı rakibin öldürülmesi ya da etkisiz hale getirilmesine dayanırken, barış zamanlarında amaç daha yaygın olarak bireysel gelişim ve disiplin kazanma olmuştur (Tekin, 2008).

2.1.5. Takım Sporları

Takım sporu, bir spor dalında karşılaşmalara, yarışmalara katılmak üzere, geçici veya kalıcı olarak oluşturulmuş sporcular topluluğu ya da ekibidir. Örnek olarak; hentbol, basketbol, futbol, voleybol vb. olarak sıralanabilir.(Şahin, 2006). Takım sporları bireyin, sosyalleşme, birlikte kazanma ve kaybetme, insanlarla iyi iletişim kurma, ekip çalışması yapma ve yardımlaşma gibi özelliklerinin gelişmesine katkı sağlar.(Salar ve ark, 2012).

2.2. Saldırganlık

Saldırganlık alanındaki ilk araştırmacılardan Berkowitz (1962), Dollard ve diğerleri (1939) saldırganlığı ilk olarak, başka bir nesneye ya da kişiye zarar verme amacı taşıyan davranış biçimi olarak tanımlamışlardır. Saldırganlıkla ilgili çalışma yapan birçok araştırmacı, başkasına acı veren ya da zarar verici etkisi olan her davranışın, saldırganlık başlığı altında toplanarak sınıflandırılmasının doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu araştırmacılar saldırganlığın temel ögesi olarak “niyet” kavramından bahsederler (Özdevecioğlu ve Yalçın, 2010).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde saldırı; kötü davranışlarda bulunmak, yıpratmak amacıyla, bir kişiye direkt olarak bir harekette bulunma, hücum, saldırı, taarruz,

tecavüz. Saldırganlık; bireyin saldırgan olma hali, saldırgan şeklinde davranış sergileme şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005).

Saldırganlık kavramı bazı psikolojik kavramlar gibi, çok boyutlu bir kavramdır. Saldırganlık terimi sosyal psikolojide psikiyatride, nörolojide ve psikolojinin çeşitli dallarında birbirinden farklı anlamlara gelmektedir (Efilti, 2006). Genel olarak saldırganlık hakkında konuşabilmek için vazgeçilmez sonuç niyet ve kasıtda saklıdır. Zarar verme, baskı veya sindirme gibi olumsuz duygulara yol açan herhangi bir davranış, saldırgan davranış olarak tanımlanabilir. Bilinçli ve kasıtlı olarak zarar verme amacı taşıyan her türlü davranış şiddet içerir ve saldırgan bir davranış olarak kabul edilir. Psikoloji biliminde saldırganlığın “bir kişi veya nesnenin zarar görmesi” tarzında ittifak edilmiştir (Baumann, 1998).

Buss (1973), saldırganlığı fiziksel ve sözel olarak incelemiştir. Bu iki saldırgan, kendilerini doğrudan ya da dolaylı olarak ya aktif ya da pasif olarak gösterebilir. Hayvanlarda genellikle saldırganlık aktif fiziksel ve doğrudan görünürken, insanlar saldırganlığı pasif ve dolaylı olarak göstermektedir. İnsanlar çoğu zaman öfkelenildiği kişi ile doğrudan yüzleşmek istemeyebilirler, öfkelerini hedef kişi hakkında olmayan şeyler söylemek ve o kişi hakkında dedikodu yapmak gibi davranışlarla gösterebilirler (Tuzgöl, 1998).

Saldırganlık, başka bir canlı veya nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranış olarak da tanımlanabilir (Boxer ve Tisak, 2005). Davranışsal ya da öğrenme yaklaşımlarında kabul ettiği en basit saldırganlık tanımı, başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranışlardır. Belirli bir fiilin saldırgan olup olmadığını davranışlar belirlemektedir (Doğan, 2007). Güç ve saldırganlığın şiddetle doğrudan ilişkisi vardır. Gücün, bir bireyde, grupta veya daha genel olarak toplumsal düzeyde saldırgan bir eğilim içinde zarar verici şekilde kullanılması şiddet olarak tanımlanabilir. Kavramların zincirleme ve sıralı bir şekilde hareket ederek şiddeti netice verdiği görülmektedir. Bu noktada şiddetin tanımlanmasındaki zorluklar, saldırgan eğilimlerin boyutundan ve doğasından kaynaklanır, bu yüzden saldırganlık bazen bireysel düzeyde içgüdüsel bir eylem olarak algılanır, ancak bazen toplumsal düzeyde kolektif bir etkileşimin ürünü olarak görülür (Ayan, 2006).

Firedman, Sears ve Carlsmith, (1993)'de saldırganlığı; fiziksel güç kullanılsın veya kullanılsın başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış olarak tanımlamışlardır. Bir başka tanımda ise; Saldırganlık, genellikle bir başka kişiyi fiziksel veya sözlü olarak yaralamayı yahut herhangi bir şeyi tahrip etmeyi amaçlayan davranış olarak tanımlanmıştır (Acet ve Serarşlan, 2000). Bazı bilim adamlarına göre saldırganlık; Kişinin doğasında bulunan öldürme içgüdüğü olarak tanımlanırken; kimi bilim adamları bunu önceden kontrol edilebilen ve sonradan öğrenilmiş bir sosyal davranış biçimi olarak tanımlar (Kabak, 2009). Saldırganlık temel içgüdülerden biridir. Belirli sınırlar içinde saldırganlık, canlıların yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan davranışların kaynağı ve itici gücü denilebilir (Köknel, 1999).

Saldırganlık, canlıların hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan dürtü olup, biyolojik temeli olan içgüdüsel davranış şeklidir. Saldırganlığın sosyal bir yönü de mevcuttur. Sorunların çözümünde, saldırgan tutumlar ve şiddet arasındaki ilişki her zaman ilgi çekmiş ve tartışmalara konu olmuştur. Şiddet; Aşırı duygu durumu, öfkeyi, nefreti, kaba kuvveti, düşmanlığı, ihtiva eden bireysel ve kolektif durumlara zarar veren saldırgan davranışları içerir (Balcıoğlu, 2003).

Biyolojik uyarlanabilir saldırganlık; Tüm hayvanlarda ve insanlarda ortak olan, genetik olarak programlanmış, hayati çıkarılara yönelik tehditlere bir cevaptır. Biyolojik uyarlanamayan acımasız saldırganlık ise; tehdide karşı bir savunma değildir, genetik olarak programlanmamıştır, yalnızca insana özgüdür, biyolojik açıdan zararlıdır çünkü toplumsal açıdan yıkıcıdır (Fromm, 1993).

Nursi'ye göre saldırganlık kuvve-i gadabiye olarak tanımlanmıştır. Saldırganlığın insanın yapısında mevcut olan doğuştan gelen bir davranış olduğunu, bilinenlerin haricinde bu davranışın belirli düzeyde bulunmasının insan hayatını onurlu ve huzurlu yaşamasına vesile olduğunu savunmuştur. Bu davranışın aşırı ve ya yetersiz olması bireyi ve toplumu olumsuz etkileyeceğini ifade ederek üç kısma ayırmıştır. Birinci kısım; Bu his hiç olmadığında ortaya korkaklığın çıktığını ve korkulmayan şeylerden dahi korkulduğunu izah ederek insan hayatını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. İkinci kısım; Saldırganlığın çok fazla olduğu durumlarda ise; maddi ve manevi hiçbir şeyden korkmayarak kendi menfaati için herkese ve herşeye zarar veren olumsuz ve istenmeyen bir davranışın ortaya çıktığını, üçüncü kısım ise; saldırganlığın olması gereken düzeyini ise, maddi ve manevi haklarının adaletsiz bir şekilde

kısıtlanması durumunda, hakkını savunmak için gerekli olduğunu söylemiştir (Nursi, 2014). Sonuç olarak; saldırganlık, “kişinin bilinçli ve kasıtlı şekilde, sosyal çevresine zarar vermek, onları kontrol etmek, üzerlerinde egemenlik kurmak gibi fiziksel ve duygusal hedefler içeren, düzenlenmiş, sürekliliği olan eğilim” olarak tanımlanabilir (Derwent, 2007).

2.3. Saldırganlık Kuramları

Saldırganlık ile ilgili çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bunlar; İçgüdü Kuramı, Biyolojik kuram, Engelleme-saldırganlık kuramı, Davranışçı kuram ve Sosyal öğrenme kuramı olmak üzere toplam beş kuramdır.

2.3.1. İçgüdü Kuramı

İnsanlar bazen belirli uyarılar ve durumlar karşısında kendine özgü yapılanmış davranışlar sergilerler. Bu davranışa içgüdüsel davranış denir. İçgüdüsel davranış doğuştan gelir ve öğrenilmemiştir. Doğuştan insanın doğasında bulunan davranışlar, belirli uyarıcılar bağlamında ortaya çıkar (Cüceloğlu, 1993). İçgüdü terimini önerenlerden Lorenz, saldırganlığın türlerin varlıklarını korumalarına ve sürdürmelerine hizmet ettiğini kabul eder. Saldırganlığı kabul edilebilir ve kabul edilemez olan biçiminde iki gruba ayırır. Sporda görülen saldırganlık davranışları kabul edilebilir saldırganlık grubunda incelenir (Doğan, 2005). Freud, McDougall ve Lorenz gibi bilim adamları, saldırgan dürtülerin doğuştan geldiğini ve bir içgüdü olarak insanlarda var olduğunu iddia etmişlerdir. İnsanlar kendilerini aç susuz ya da cinsel olarak uyarılmış hissedebildikleri gibi saldırgan da hissedebilmektedir (Sprinthall ve Sprinthall, 1977).

Saldırganlığın özünde masum olduğunu savunan ünlü Konrad Lorenz'e göre, saldırganlık diğer tüm organizmalarda bulunan savaşıma içgüdülerinden kaynaklanır. Bu güç türleri hayatta kalma mücadelesi için bir savunma aracı olarak kullanılmaktadır. Nüfusun artması, bu bölgedeki canlı varlıklar arasında birbirine karşı artan saldırgan davranışlara yol açmaktadır. Robert Andrey'ye göre, Saldırganlık belirli bir alana sahip olma arzusu ve onu korumanın gerekmesinden kaynaklanır. Bu bağlamda saldırganlık, yaşam alanı tehdit eden hücumlara karşı bir cevaptır (Sprinthall ve Sprinthall 1977). İçgüdü kuramlarından etiyolojik ve psikoanalitik kuram, saldırgan davranışların temelinde saldırganlık içgüdüünün bulunduğunu savunmaktadırlar. Ancak bu

kuramların her birinin ortak görüşleri olmasıyla beraber, her birinde. ayrılan düşüncelerde gözükmemektedir. Freud, saldırganlığın yıkıcı bir içgüdü olduğu savunurken, Lorenz, saldırganlığın türün devamını ve çevreye uyumunu sağlayıcı bir içgüdü olduğunu savunmaktadır. Freud, saldırganlığın ölüme hizmet ettiğini açıklarken, Lorenz, saldırganlığın yaşama hizmet ettiğini açıklamaktadır. Freud, yıkıcı dürtünün karşısında ona eşit yaşam ve cinsiyet gücünün bulunduğunu savunur; oysa Lorenz'e göre, sevgi de saldırganlık içgüdüsünün bir ürünüdür (Fromm, 1993).

İslam düşünürlerinden Nursi'de saldırganlığın doğuştan geldiğini savunmuştur. Ancak, freudyen terminolojideki kişilik kuramcıları gibi ya da freud 'un psikoanalitik kuramında bahsedilen saldırganlık dürtüsünün cinsel isteklerin eksikliğinde ziyadeleştiğini savunmamıştır. Robert Andrey' in saldırganlığı belli bir alana sahip olma onu koruma ihtiyacından geldiğini kişinin yaşam alanına yapılan olumsuz müdahalelerde ortaya çıktığını savunduğu gibi ya da Lorenz'in hayvanlar ve insanların yaşamını devam ettirmek için savaşıma iç güdüsüne sahip olduğunu savunduğu gibi bir fikir öne sürmüştür. Bir insanda saldırganlık durumuna ters olan korkaklık aşırı olduğu zaman maddi ve manevi haklarını savunamayacağını, saldırganlığın temelinde olan cesaretin aşırı olması saldırganlık dürtüsünü olumsuz kullanmaya yönelttiği için kurallara dikkat göstermezsiniz kendisine ve çevresine zarar vereceğini saldırganlığın normal düzeyini, maddi ve manevi haklarının adaletsiz bir şekilde kısıtlanması durumunda, hakkını savunmak için gerekli olduğunu ifade etmiştir (Nursi, 2014)

2.3.2. Biyolojik Kuram

Biyolojik kurama göre, insanlar ve hayvanlar üzerinde yapılan merkezi sinir sistemiyle ilgili araştırmalar sonucunda merkezi sinir sisteminin, özellikle beynin belirli bölgelerinin uyarılmasıyla ya da tahrip edilmesiyle saldırgan davranışların sergilendiği görülmüştür (Köknel, 2000). Tüm davranışlarımızın kökeninin beyin ve dolayısıyla merkezi sinir sisteminin olduğu bilgisi, saldırganlığın kökenlerinin beyindeki bazı yapılarla ya da bazı maddelerle ilgili olabileceğini düşündürmüştür (Doğan, 2005).

Saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine yol açan kaygı, korku, kızgınlık, öfke, kin ve nefret gibi duygu durumlarının beyin kabuğunun altında, orta beyinde yer alan limbik sistemde bulunan kimyasal ileticilerden kaynaklandığı belirlenmiştir. 1904 yılında Elliot, merkezi sinir sisteminde, sinir hücreleri arasındaki iletişimin, uyarılmış

hücrelerden çıkan özel maddeler aracılığıyla sağlandığını ileri sürmüştür. Zamanla bu görüş gelişmiş, hayvanlarda birbirinden farklı 250; insanlarda 70 dolayında kimyasal iletili (neuro-transmitter) saptanmıştır (Köknel, 2000). Erkeklerin kadınlara göre daha saldırganlık oldukları oldukları yapılan bazı çalışmalarla tespit edilmiştir (Bayram, 2012).

2.3.3. Engelleme-Saldırganlık Kuramı

Kuramın başlıca temsilcilerinden olan Dollard, yaşayacağımız engellenmelerin ve kötü olayların, ilerideki davranışlarımızın saldırganca olmasına neden olacağını öne sürmüştür. Bu kurama göre bir takım hedeflerimize ulaşmamız engellendiği takdirde saldırgan davranışlar geliştirmeye başlarız (Sanderson, 2010). Engellenme-saldırganlık kuramı şunu savunur: “Saldırgan davranışın meydana gelmesi her zaman engellenmenin varlığını öngörür ve buna karşıt olarak, engellenmenin var olması her zaman bir saldırganlık biçimine yol açar” (Fromm, 1993).

Saldırganlığın temelinde, muhtemelen bir ihtiyacın tatminine yönelmiş davranışların engellenmesi yatmakta, engellenen organizma, fizyolojik ve bilişsel mekanizmaların yardımıyla öfkelenmektedir. Dolayısıyla kızan, öfkelenen organizmanın, saldırganlık “içgüdüyle” değil, hareketleri bir engelle önlendiği için saldırdığı söylenebilir (Acet, 2005). Yani kurama göre engellenme, daima herhangi bir şekilde saldırganlığa yol açar ve saldırganlık daima bir engellenmenin sonucudur (Şahin, 2003).

Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears tarafından ortaya atılan engellenme saldırganlık kuramı dört sayılı öne sürmektedir:

- 1) Engellenme, saldırganlığa hazır bir ortam oluşturmaktadır.
- 2) Saldırganlık, engellenmenin kaçınılmaz bir sonucudur.
- 3) Eğer saldırganlığın hedefi çok güçlüyse, saldırganlık ertelenir veya daha az güçlü hedeflere yönelir.
- 4) Saldırganlık, engellenmeden dolayı oluşan gerilimi düşürür ve daha sonra saldırganlığın ortaya çıkma ihtimali de bu şekilde azalır (Brewer ve Crano, 1994).

Berkowitz (1978), engellenmenin saldırganlığa doğrudan yol açmadığını fakat bir tür saldırganlığa hazır olma durumu oluşturduğunu söyler. Bu kurama göre kişinin

engellenme duygusunu saldırganlık olarak dışa vurabilmesi için bir saldırganlık uyarısına ihtiyacı vardır. Bu geleneksel olarak saldırganlıkla ilişkilendirilen nesnelere (silah, bıçak) veya bir olay olabilir. Engellenme-saldırganlık kuramına göre; ekrandan yansıyan bazı uyarılar, engellenme duygusu içerisinde olan kişi için uyarı rolü oynayarak, kişinin saldırganca davranma ihtimalini artırır (Kirsh, 2006).

Engellenmenin ikinci anlamına dayanan teori, görülen delillerin ağırlığını taşıyabilecek gibi görünmemektedir. Yaşamın temel bir gerçeğini hesaba katabiliriz: Bu gerçek engeli kabul etmeden önemli hiçbir şey elde edilemez. Kişinin çaba göstermeksizin yani engellemeyle karşılaşmaksızın öğrenebileceği düşüncesi, bir reklam sloganı olarak iyi olabilir ama büyük becerilerin elde edilmesi konusunda doğru olmadığı şüphesizdir. Saldırganlığı üretebilen ve sık sık da üreten şey, engellenmenin kişi için taşıdığı anlamdır ve engellenmenin ruhsal anlamı, engellenmenin ortaya çıktığı bütün durumlara uygun olarak farklılık göstermesidir (Fromm ve Erich. 1993).

2.3.4. Davranışçı Kuram

Bu kuram saldırgan davranışların sergilenmesinde, kişinin saldırganca davranışlarının ardından çevreden alacağı tepkilerin belirleyici olduğunu savunur. Örneğin bir çocuk saldırganca bir davranış sergiler ve bunun sonucunda ödüllendirilirse ileride karşılaşacağı benzer bir durumda yine saldırganca davranacaktır. Davranışçı kuram diğer bütün davranışlar gibi saldırgan davranışların da uyarı-tepki bağı çerçevesinde geliştiğini savunur (Atkinson ve ark. 2012).

2.3.5. Sosyal Öğrenme Kuramı

Saldırganlığın sosyal öğrenme kuramı, Albert Bandura tarafından geliştirilmiştir. Bilindiği gibi edimsel koşullanmada istenilen davranışlar pekiştirilmekte, istenmeyen davranışlar kalıcı olmamaktadır. Pekiştirilen davranışların görülme sıklığı artarken, pekiştirilmeyen davranışların ortaya çıkma sıklığı azalmaktadır (Tiryaki, 2000).

Bandura'ya göre saldırganlık doğuştan gelmeyen sonradan gözlem yoluyla öğrenilen bir davranıştır. Örneğin televizyonda sürekli şiddet ve saldırganlık içeren programları izleyen bir çocuk çevresindeki insanlara saldırgan davranışlarda bulunacağı savunulur. Saldırgan davranışta bulunan bir çocuğun ödüllendirilmesi ve tepki verilmemesi olumsuz davranışın tekrar edilmesine sebebiyet vermektedir. Bunun yanı

sıra, belli durumlarda öğrenilmiş saldırganlık davranışı, başka durumlara da genellenip yayılabilir. Sosyal öğrenme teorisine göre çocuklar ve ergenler başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. Gözlemleyerek öğrenme; başkalarının sergilediği davranışları hatırlamaya ve taklit etmeye yönelik kavrama sürecini ifade eder (Kirsh, 2006).

Saldırganlığın ortaya çıkması ve nedenleri ile ilgili olarak çevresel faktörlerin etkilerini araştıran Sosyal Öğrenme Kuramı'nın en önemli temsilcilerinden Bandura'ya göre, bir çocuk kime, ne zaman, nasıl saldırgan bir şekilde davranacağını ailesinden, kitle iletişim araçlarından, arkadaş gruplarından öğrenir (Bandura, 1978). Bandura yaptığı deneysel bir çalışmada bir yetişkinin bir mankeni yumruklarken izleyen çocukların daha sonra aynı şekilde mankeni yumrukladıkları görülmüştür. Bu kurama göre saldırganlık öğrenilen bir davranıştır ve bireyler bu davranışları başkalarının gösterdiği saldırgan davranışları gözlemleyerek, bunları örnek alma yolu ve taklit ederek öğrenirler (Sprinthall ve Sprinthall 1977).

Saldırganlığın kaynağı olarak dürtüler ve içgüdüleri görmeyip daha çok ortamdaki pekiştirici öğeler üzerinde durmaktadır. Bu kuramı diğer kuramlardan ayıran özelliklerden biri, saldırganlığı düşmanca ve incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak değil amaca yönelik araçsal bir davranış olarak görmesidir. Bu kurama göre çevre ile kişi arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Çevre hem etkenleri, davranışları şekillendirip etkiler, hem de davranışlar tarafından etkilenir (Doğan, 2013).

Sosyal öğrenme kuramında bireyi saldırgan olmaya götüren güçlerin içsel olmaktan çok dışsal olduğu görüşü yaygındır. Çevre ile birey arasında iki yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Hem çevre faktörleri davranışa şekil vererek etkiler, hem de çevre kişinin davranışlarına göre etkilenir (Tiryaki, 2000). Bu kuram, saldırganlık kaynağının çok çeşitli olduğunu, geçmişteki tecrübe ve öğrenmeden, dış etkenlere kadar yayılan çok geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmesi gerektiğini, ayrıca saldırganlık ve şiddetin, nesiller boyunca öğrenilmiş bir davranış kalıbı olarak devam ettiğini savunmaktadır. Geçmişteki tecrübelerin saldırganlığın ne zaman, hangi durumlarda ve ne sıklıkta ortaya çıkacağını belirlediğini, çocukların model kabul ettikleri anne ve baba davranışlarından, nasıl davranmaları gerektiğini öğrendiklerini, aile ve çevreden kazandıkları saldırgan modellere benzemeye çalışarak saldırgan davranışlarda

buldukları söylenebilir. Saldırganlığın içgüdü ve engellenme açısından incelenen görüşlerle karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme kuramını eşsiz yapan durum, saldırganlığı değiştirebilir ve engellenebilir bir davranış olarak görmesidir. Oysa saldırganlığı içgüdüyle açıklayan görüşler saldırganlığı kaçınılmaz ve genetik olarak programlanmış bir olgu olarak görmektedirler. Bu yaklaşım, saldırganlığın öğrenildiği gibi unutulabileceğini ya da uygun koşullar altında hiç öğrenilmeyeceği görüşünü kabul etmektedir (Gümüşdağ, 2004).

2.4. Saldırganlığın Türleri

2.4.1. Araçsal Saldırganlık

Bu saldırganlık türünde sporcu kendi amacına ulaşmak ve rakip oyuncuyu durdurmak için çaba göstermesidir. Buradaki amaç rakibine zarar vermek değil onun sportif başarısının önüne geçmektir. Örnek olarak basketbol maçında potaya giden rakibin formasından çekmek bu türe örnektir (Kabak, 2009). Saldırganlığın her hangi bir hedefe ulaşmak için araç olarak kullanılmasıdır. Örneğin bir karate müsabakasında başarılı olmak için rakibini saldırgan davranışlarla pasif hale getirmek, kazanma amacına yönelik saldırganlığın kullanılmasıdır. Bu tür saldırgan davranışlarda sporcu kendi amacına ulaşmak için, rakip takımın oyuncularının durdurulması için harekete geçmektedir. Burada amaç rakibe zarar vermek değil, rakibin sportif olarak hedefine ulaşmasını engellemektir. Örneğin bir hentbol maçında sayı yapmaya yönelen rakip takımın oyuncusunun formasından çekmek bu tür saldırganlığa emsal gösterilebilir (Kabak, 2009). Örneğin, bir iş yerindeki patron statüsünü korumak için çalışanlara saldırganca davranabilir.

Öğrenilmiş saldırgan davranışlar, araçsal saldırı olarak ifade edilir. Bir hedefe ulaşmak için planlı olarak uygulanan saldırganlık türüdür. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak geliştirilebileceği gibi, kuralların dışına da çıkabilir. Sporda varılan ya da ulaşılmak istenen hedefler para, başarı, prestij, şöhret olma olabilir. Saldırgan davranışta bulunan sporcu saldırganlığı bu amaçlarına erişmede bir araç olarak görebilir. Eğer saldırgan davranış yoluyla bir kez hedefe ulaşılmış ise, saldırgan davranış pekişir. Bu pekiştirme kişide, saldırganlıkla amaca ulaşılabilceği izlenimi yaratır (Açak, 2011).

2.4.2. Düşmanlık İçeren Saldırganlık

Toplumsal olarak kabul görmeyen bu davranış türünün temel amacı düşman kabul ettiği kişiye doğrudan zarar vermektir. Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak onaylanmaz (Özerkan, 2004). Bu davranış çeşitleri sembolik veya sözlü bir anlam ifade etmektedir. Kişilere fiziki olarak zarar vermeyi hedefleyen saldırgan davranışlar değil, duygusal olarak karşı tarafı incitmeye yönelik eylemlerdir. Başlıca türleri şunlardır:

- Birinin konuşmasını çirkin bir üslupla kesmek,
- Birey üzerinde baskı kurmak,
- İnsanların fikirlerini küçümsemek,
- Birinin arkasından konuşmak,
- Konuşmaya karşılık vermemek,
- Dedikodu yapmak,
- Söylenti çıkarmak,
- Bir kişiyle alay etmek,
- Başkalarını küçümseyerek kendini öne çıkartmak,
- Yöneticilerine yanlış bilgiler aktarmak,
- Biri geldiği zaman odadan çıkmak,
- Uygunsuz el kol hareketleri yapmak,
- Biri ya da birileriyle ilgili haksız ve olumsuz performans raporu tutmak,
- Sözlü tacizde bulunmak,
- Birini suçlamak, küfür etmek, itham altında bırakmak (Karaca, 2007).

2.4.3. Atılganlık

Saldırganlık anıldığında zihinlerde olumsuz bir fikir oluşmasına rağmen, saldırganlığın bu boyutu oldukça önemli ve gereklidir. Atılganlık olumsuz bir davranıştan çok toplum içerisinde takdir edilen ve insanın onurlu ve erdemli bir hayat yaşamasını sağlayan bir kavramdır. Çünkü, haksızlığa göz yummak bir haksızlıktır. Bu anlamda atılganlık, insanların kendi menfaatlerini korumak için herhangi bir endişe duymadan duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi ve başka insanların haklarının olduğunu benimseyerek kendi hakkını kullanmasını sağlayan her türlü

davranışa atılganlık denilmektedir (Tutkun ve ark, 2006). Her atılganlık saldırganlık demek değildir. Bireyin kendisini rahatlıkla ifade edebilir durumda olması da atılganlık olarak adlandırılabilir. Atılganlık, başkalarının emeğini gasp etmeden, bireyin kendi hakkını savunabilmesidir. Atılganlık, dolaysız yöntemlerden yararlanılarak kurulan samimi, dürüst, açık ve etkileyici bir etkileşim biçimidir (Bostan ve Kılıçgil, 2008).

2.5. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler

Saldırgan davranışlar ve şiddeti etkileyen sebepler kişilerde bulunan birçok farklı özellikten olduğu gibi, neredeyse her şeyden etkilenir. Buna göre, fiziksel ve çevresel koşulların bireyleri bedensel ve ruhsal olarak etkilediği görülmektedir. Saldırgan davranışlar ile suç oranı, coğrafi yükseklik ve yıllık sıcaklık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, Avrupanın yüksek rakımlı bölgelerinde ve güney kısmında cinayet; kuzey bölgelerinde ve düşük rakımlı ovalarda hırsızlık, kaçakçılık, yağma suçları daha sık görülür (Balcıoğlu, 2001). Saldırganlığı ortaya çıkaran sebeplerden biri de istenilen şeylerin olmaması veya engellenmesidir. Saldırgan tutum, engellenme durumuna karşı gösterilen etkiye tepki olarak tanımlanabilir. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme olgusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasını sağlarken , bazen de durumun daha kötüye gitmesine sebep olur (Cüceloğlu, 2016).

Birçok araştırmacı saldırgan davranışları şekillendiren güçleri anlamaya ve bu yolla kimlerin saldırgan davranış sergileyeceğini bulmaya çalışmışlardır. Şiddet uygulamada kullanılan ve bu araştırmalarda elde edilen bireylere ait sonuçların bazıları şunlardır;

- Yüksek seviyede zarar verme arzusu,
- Kurbanın varlığı,
- Sık ve açık ithamlarda bulunma,
- Olumsuz plan yapma,
- Şiddet araçlarına kolaylıkla ulaşabilme imkanı,
- Kontrolü yitirmeye dair önceki yaşamından sağlanan bilgi,
- Devamlı öfke, düşmanlık veya küskünlük duyguları,
- Şiddeti seyretmekten hoşlanma,
- Merhametsizlik,
- Kendisini kurban olarak görme,

- Otoriteye küsme,
- Çocuklukta kötü muamele ve yoksunluk,
- Evde sıcaklık Şefkat ve ilgi azlığı,
- Erken anne baba kaybı,
- Çocuklukta yangın çıkarma, yatak ısılatma ve hayvanlara kötü davranma,
- Daha önceden şiddet eylemlerinde bulunmuş olma,
- Dikkatsiz ve tedbirsiz araba kullanma (Avcı, 2010).

Yukarıda bahsi geçen özelliklere sahip olan insanların saldırgan davranış gösterebileceği öngörülmüştür. İnsanlarda bu tarz fiillerin oluşmasında birçok neden vardır. Bunlardan bazıları aile, madde kullanımı, kitle iletişim araçları ve medya, cinsiyet ve çevresel faktörler olarak aşağıda izah edilecektir.

2.5.1. Aile

Hayata gözlerimizi açtığımız andan itibaren yanımızda olan ailemiz sayesinde, dünyayı tanımaya başlar ve ilk öğrenmelerimizi gerçekleştiririz. Neyin doğru, neyin yanlış olduğunu, neyin kabul edilebilir veya kabul edilemez davranışlar olduğunu ilk olarak ailemizden öğreniriz. Ailenin huzurlu bir ortam oluşturması, çocuk için çok büyük bir ihtiyaçtır. Ahlaki benimseme ve benlik duygusunu olumsuz biçimde etkileyen aynı ana-babalık davranışları, erken çocukluktan ergenlik sonuna kadar saldırganlıkla bağlantılıdır. Böyle ana-babalık davranışları arasında sevginin azalması, güç kullanma tehdidi, kötü yorumlar ve duygular, fiziki olarak uygulanan ceza ve tutarsız olan disiplin sayılabilir (Berk, 2013) Bireyin ilk sosyal çevresi ailesidir. Sosyalleşme süreci ailede başlar ve hayat boyunca devam eder. Saldırganlığın davranışların gözükmesinde ailenin etkisi ilk sırada yer almaktadır (Şahin, 2011). Aile içinde yaşanan anlaşmazlıklar, eşler arasında gerçekleşen şiddetli tartışmalar erkek çocuklarında şiddet veya içe kapanıklık gibi problemleri beraberinde getirmektedir. Anne sevgisinin hissettirilmediği yerde baba otoritesinin gösterilmesi, babanın çocuk üzerindeki aşırı baskısı çocuğun şiddet içeren davranışlar sergilemesine sebep olabilmektedir (Özbey ve Alisinanoğlu, 2009).

Bireyler ilk eğitimlerini aileden aldıkları için insani yönünün ve manevi değerlerinin gelişiminde ailenin etkisi oldukça önemlidir. Şiddet ve devamında gelen olumsuzluklar insanlık vasıfları ile örtüşmeyen durumlardır. Bu nedenle ilk eğitimini ailesinden doğru bir şekilde alıp içselleştiren bireylerin saldırganlığa ve diğer olumsuz

davranış ve tutumlara olan eğilimleri, ailesinden eğitim alamamış ya da çarpık aile yapısına sahip olduğu için yanlış eğitim almış bireylere göre daha azdır. Bu nedenle aile ile saldırganlık arasındaki ilişki oldukça yüksektir (Yalçın, 2009).

Ebeveynlerin çocuğun davranış ve isteklerini eleştirmesi, alay etmesi, çocuğu sürekli cezalandırması, çocuğun her arzusunu yerine getirmesi ya da ihmal etmesi, saldırgan davranışlara sebep olmaktadır. Anne-babanın çocukla sağlıklı iletişim kurmasında çocuğa yönelik tutumların yanı sıra sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, anne-baba öğrenim düzeyi, mesleği, çalışma durumu, kendisinin istismara uğrayıp uğramama durumu, evlilik anlaşmazlıkları, boşanma, işsizlik, ekonomik sıkıntılar, hastalıklar gibi etmenler de saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Ağlamaz, 2006).

2.5.2. Madde Kullanımı

Saldırganlık davranışının en önemli sebeplerinden birisi madde bağımlılığıdır. Alkol ve madde kullanımıyla, saldırganlık davranışların birbirini etkilediği saptanmıştır. Uyuşturucu maddelerin kimyasal etkisi saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu maddelerin insan beynindeki kontrol mekanizmalarını zayıflatması veya yoğun enerji halinin ortaya çıkması neticesinde, kişilerde daha saldırgan ve kontrolsüz davranışlar gözükmemektedir (Aksoy ve ark. 2012).

Madde ve alkol kullanımı kişileri kural tanımama, kendisine ve çevreye zarar verme gibi davranışlara sürüklemekte saldırganlık, şiddet ve suçlara sebep olmaktadır (Altuner, ve ark. 2009). İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, uyuşturucu maddelerin kullanılmasında insanlara olan faydası esas alınmıştır. Örneğin; hastalıkları iyileştirici özelliği, ağrı giderici olması nedeniyle sıklıkla kullanılmıştır. Daha sonra uyuşturucu maddelerin su-i istimal edilerek kullanılması, canlıların organizmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Sinir sistemi üzerindeki olumsuz etkisi sebebiyle fiziki, akli ve psikolojik dengeyi bozar, alışkanlık ve bağımlılık yapar, kişi ve toplum üzerinde ekonomik ve sosyal çöküntü meydana getirir. Alkol ve uyuşturucu madde kullananlar, alkol veya maddenin parasını karşılamak için yasa dışı yollardan para kazanmaya çalışabilirler. Bu nedenle, toplumda suç oranlarında bir artış görülür. Bunun yanında çevrelerine karşı saldırgan tutumlarda bulunurlar (Gülşen ve ark. 2011).

2.5.3. Kitle İletişim Araçları ve Medya

Kitle iletişim araçları, kullanım şekline göre insana sağladığı fayda ve verdiği zarar değişiklik göstermektedir. İstenilen tarzda kullanıldığı zaman şahıslara çok ciddi faydaları olacağı gibi, olumsuz kullanımlarda kişiye ve topluma olan zararı bilinen bir gerçektir. Kitle iletişim araçlarının çeşitli konularda haberleşme özelliği insanları kendisine bağlamaktadır. Boş zamanlarını değerlendirmek ve yeni bilgiler elde etmek için kitle iletişim araçlarını kullanan insanlar, hedefleri haricinde farklı yönlendirmelere maruz kalabilmektedirler (Acet, 2005 Kitle iletişim araçlarından olan televizyonun yanlış ve gereksiz kullanımı çocuklar ve yetişkinler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bazı televizyon kanallarında gösterilen vahşet görüntüleri veya gazete ve dergilerde yazılan şiddet içerikli haberler, çocuklar ve yetişkinleri olumsuz etkileyerek kötü örnek olmaktadır. Tahammül düzeyi en yüksek toplumlarda dahi nefret ve şiddet durumlarının çoğalması onları hoş olmayan davranışlara sevk edebilir (Bayram, 2012). Eğitim ve öğretimden kazanılan bilgilerin insan davranışlarını etkilediği ve düzenlediği düşünülecek olursa, çocukların televizyondan izlediği bütün davranışları olması gereken örnek davranış olarak kabul edip öyle hareket edeceklerdir (Adak, 2004).

Modern görüşe göre, elit seviyedeki spor müsabakaları, topluma aktarılmadığı sürece bir değer taşımamaktadır. Yaşanan olayları topluma aktarma işlevini üstlenen medya, günümüzde sporun tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçasıdır. Spor müsabakalarında yaşanan şiddet ve saldırganlık olaylarının önlenmesinde medyanın da sorumluluk alması gerektiği sürekli gündeme getirilmektedir. Medyanın haberleri sunuş tarzından yorumlama şekline, attığı başlıklardan kullandığı söz kalıplarına kadar bütün unsurlarıyla spor kamuoyunu biçimlendirme önemli bir etkiye sahiptir (Özsoy, 2011). Kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve suçlu ilgisini tespit için, öncelikle medyanın insan tutum, davranış ve eylemleri üzerindeki etkilerini belirlemek gerekmektedir. Dönmezer (1994)'e göre, belirli bir mesajı ya da şiddet veyahut müstehcenliği yayan haberleşme aracı insanların tutum, tavır ve hareketlerini, onların istek ve ihtiyaçlarını tatmin edebilecek bilgileri naklettiği zaman etkili olabilir (Bayrak ve ark. 2013).

Günlük hayatta insanların sosyal normlara uymadan davrandığı ve bunun neticesinde saldırgan eylemler ortaya çıktığı görülmektedir. Kitle iletişim araçları

vesilesiyle görülen saldırgan davranışlara sürekli şahit olmak, saldırgan davranışların olağan bir durum haline geldiği söylenebilir. 1980’li yıllarda kitle iletişim araçlarından olan televizyonun şiddete etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre iki farklı sonuç tespit edilmiştir. Birincisi; sürekli şiddet içerikli programları izleyen insanlarda şiddete karşı duyarsızlık olduğu görülmüştür. İkincisi ise; şiddetin hedeflere ulaşmak için ya da problemleri çözmek için etkili bir yöntem olarak görülmesinin, kitle iletişim araçlarından öğrenildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları şiddet içeren programların çocuklar üzerindeki olumsuz etkisine ortaya çıkarmıştır (Kaplan ve Aksel, 2013).

2.5.4. Cinsiyet

Erkeklerin fitratında olan saldırgan davranışların, iki cinsiyet arasındaki en önemli farklılıklardan biri olduğu söylenebilir. Erkeklerde saldırgan davranışların daha yüksek olmasının nedeni erkeklik hormonu olan testosteron ilgili olduğu, diğer taraftan kadınlık hormonu olan östrojenin testosteronun etkisini azaltmasından kaynaklandığı bilinmektedir. Erkekler sonradan verilen testosteron hormonunun saldırgan davranışları artırdığı, kadınlarda ise aynı etkinin oluşmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar, erkeklerin yaratılış gereği testosterona daha duyarlı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sözel saldırganlıkta her iki cinsiyet arasında önemli bir farklılığın olmaması, kadınların konuşma yeteneklerinin daha belirgin olmasına bağlanmaktadır (Derwent, 2007).

Muncar ve campell, kadın ve erkeklerin günlük konuşmalarındaki saldırganlığı; Saldırganlığın biçimine, yerine, cinsiyetine, tanıdık ve yakınlığına göre ayırarak incelemiş günlük konuşma ve davranışlarda cinsiyet önemli olduğunu belirtmiştir. Saldırganlık ve kromozomlar ilişkisi incelendiğinde, erkeklerdeki fazladan bir Y kromozomunun, saldırgan davranışlara neden olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte, Y kromozomu ile ilgili farklı bulguların olduğuda unutulmamalıdır (Acet, 2005).

2.5.5. Çevresel Faktörler

Gürültü, sıcaklık, hava kirliliği, fiziksel stres yapıcılar, bölgesel saldırılar, kişisel yerlere izinsiz girme ve aşırı kalabalık insanlar arası stres yapıcılar olarak, çevresel

faktörler içinde yer alır ve saldırganlığa neden olurlar. Bu belirtilenler insan psikolojisi üzerinde yaptıkları etkiler bakımından günlük insan yaşamında büyük etkiler bırakırlar (Dursunoğlu, 1998). Genellikle çevresel faktör tek başına saldırganlığa neden olmaz. Çevresel faktörlerle birlikte farklı sebeplerin bir araya gelmesi, insanlarda istenmeyen saldırgan davranışları beraberinde getirir. Yaptığı işe odaklanamamak, kızgınlık, aşırı rahatsızlık, kendini kaybetme, hoş olmayan söylemler, ne yaptığının farkında olmamak gibi bazı davranışlar çevresel faktörlerle birleştiği zaman saldırganlığa yol açar (Kuru, 2000).

Çevresel faktörlerin geniş bir bölümü kitle kargaşalarının patlak vermesine sebep olabilir. İnsanlar arası saldırganlığı artıran faktörler arasında gürültü, sıcaklık, karanlık, kalabalık, kötü koku ve pasif içicilikte vardır. İzleyiciler ve faktörlerin bir veya daha fazlasının var olduğu koşullar altında kendilerini bir olay izlerken bulabilirler. Buna rağmen çevresel faktörler ile saldırganlık arasındaki ilişki sporda nadiren test edilmektedir. Büyük bir bölüm için, laboratuvar bulgularından ve diğer veri kaynaklarından genelleştirme yapmak gerektirmektedir. Sonuç olarak çevresel faktörlerin düşmanca taşmalarındaki isteğe olan katkısı yapılan çalışmalar ile gözler önüne serilmiştir (Russell, 2003).

2.6. Sporda Saldırganlık

Sporda saldırganlık, spor müsabakalarında ve yarışmalarda sporcu, antrenör veya seyirci faktörlerinden bir veya birkaçının psikolojik, biyolojik ya da sosyal faktörlerden olumsuz etkilenerek, spor dalına göre belirlenmiş kuralları ihlal ederek, karşısındakine zarar vermek ya da hedefine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği fiziksel ve ya sözel eylemler olarak açıklanabilir (Dervent, 2007). Sporda saldırganlığın, genellikle engellenmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu engellenme, prestij, güç kazanma, tanınma, başarılı olma, üstünlük ve egemenlik sağlama gibi güdülerin önlenmesi sonucu oluşur. Eğer böylesi bir engelleyici, karşı bir saldırganlık oluşturursa antrenör ve sporcu engellenmenin kaynağını birlikte tanımlayarak bu durumdan en yüksek yararı sağlamaya çalışmalıdır. Saldırgan enerjiyi amaca yönelik kullanmaması sporcunun, enerjisini boşa harcaması demektir (Acet, 2005).

Spor müsabakaları ve rekabetin yaşandığı her ortam, saldırgan davranışlar için uygun bir altyapı hazırlar. Fakat, rakibe zarar veren Her davranışı da, saldırganlık olarak

nitelendiremeyiz. Spor faaliyetlerindeki saldırganlığın sınırlarını ilgili spor dalının kurallarıyla yapılan hareketin taşıdığı kasıt ve niyet belirler (İkizler ve Karagözoğlu, 1997). Eğer niyeti göz önüne almazsak, saldırgan olmayan bazı davranışlar "saldırgan" olarak nitelendirilebilir. Örneğin; bir futbol karşılaşmasında, bir oyuncunun vurduğu top kaza sonucu bir seyirciye çarparsa bu oyuncu saldırgan bir davranışta mı bulunmuş olacaktır? Ne var ki, bu davranışın zarar verdiği de açıktır. Saatte yüz elli kilometre hızla hareket eden bir futbol topunun tehlike potansiyeli ortadadır. Ayrıca, topa vuran oyuncu gerçekte bir kişide bir acıya neden olmuştur. Ancak, eylemi yapanın niyeti bizi, sağduyu ve mantıksal ölçülere göre saldırgan sayılmayan bir davranışı "saldırgan" olarak nitelemeye zorlar. Bu sebeple saldırgan davranışı, "başkalarını incitmek amacı güden davranış" olarak tanımlamak durumundayız (Özerkan, 2004).

Sporda saldırganlık bir deşarj yöntemidir. Rakibini mağlup etme amacıyla bir dizi hareket yaptırıcı anlamında kullanılan faktörler teşvik ediliyor. Bu yolla saldırganlığın tatmini gerçekleşiyor. Normalde toplum içerisinde yasak olan saldırgan davranışlar spor yoluyla normalleşebiliyor. Bireylerde otoriteye karşı isyan, yapılan baskılara boyun eğmeme gibi eylemlerin yerine spor maçlarında bu faaliyetlerinde hırslı ve saldırgan davranılarda bulunmakta ve ceza vermekten haz duymaktadırlar. Bu bireyler spor yaparak rakiplerini mağlup ederek zihinsel ve bedensel olarak tatmin olabilmektedirler. Bazı bireylerde saldırganlık hislerini arttırdığını düşünmektedirler (Bayram, 2012). Günümüzde spor tarif edilirken, onun çoğunlukla saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke patlamalarını azaltma imkanı sağladığından bahsedilir. Diğer taraftan, birçok spor müsabakasında saldırgan eylemlerin sayı ve şiddetinin arttığı gözlenir (Aydın ve ark, 2009).

Saldırganlık kavramı spor açısından ele alındığında, üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi; saldırının hangi kasıt ve amaçla yapıldığıyla ilgilidir. İkincisi ise saldırının yöneldiği hedefdir. Rekabetin yaşandığı ve seyircisinin bulunduğu mücadele gerektiren spor karşılaşmalarında, saldırganlığın meydana gelmesi için uygun ortam hazırlanmış demektir. Fakat rakibe zarar veren her davranışı da saldırganlık olarak nitelendirmez. Spor karşılaşmalarındaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla, yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirler (Acet, 2005). Spordaki saldırganlık sorunu; sporcunun özelliklerine, antrenörün verdiği taktiğe, taraftar ve medya baskısına bağlı olabilmektedir. Özellikle takım

sporlarında saldırganlığı içeren “agresif savunma ve oyun” gibi terminolojiler son derece önemlidir. Burada geçen agresif terimi onaylanan bir durumu göstermektedir. Belirlenmiş kuralların sınırını aşmadığı sürece desteklenmekte, hatta ödüllendirilmektedir. Ancak, günlük hayatta agresif tutumlar ya sosyal normlarla ya da kanunlarla sınırlandırılmakta ve sonucunda bir yaptırım uygulanmaktadır (Erşan, 2009).

2.6.1. Yapılan Sporun Türü ve Saldırganlık İlişkisi

Saldırganlık, farklı spor türlerinde değişik şekilde değerlendirilir. Güreşte gerçekleştirilen ters kol yapma hareketini hentbolda uygulama imkanı yoktur. Bir karate müsabakasında rakibe atılan tekmenin başka bir spor türünde yapılması cezayı gerektirir. Saldırgan davranışların artması, beden temasının artmasıyla doğrudan ilgilidir (Özerkan, 2004). Spor müsabakaları ve rekabetin yaşandığı şartlar, saldırgan davranışlar için uygun bir altyapı hazırlar. Ancak rakibe zarar veren her davranış saldırganlık olarak nitelendirilemez. Spor müsabakalarındaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor türünün kuralları ve yapılan tekniğin taşıdığı kasıt ve niyet belirler (Özmaden ve Yıldırım, 2003).

Buna göre spor faaliyetlerini beden temasına göre farklı gruplara ayırabiliriz. Birinci grupta, saldırganlığın sergilenmesine en çok fırsat tanınan bireysel mücadele sporları yer alır. Yakın beden teması; karate, boks, judo, güreş, taekvando vb. gibi spor türlerinin doğasında vardır. Bu yüzden saldırganlık izlenimi veren hareketler de en çok bu spor dallarında görülür. Beden temasına belirli ölçüde izin veren ve top ile oynanan hentbol, futbol, basketbol vb. gibi takım sporları ikinci grubun içerisinde yer alır. Üçüncü gruba; tenis, voleybol, bisiklet, atletizm ve golf gibi sporlar girer. Bu branşlarda herhangi bir vücut teması yoktur. Fakat bu durum, bu sporlarda saldırganlığın görülmeceği anlamına gelmez. Koşarken kendisini geçen rakibin formasını çekme, bisiklet yarışında rakibini bisikletten düşürme, kros sırasında çelme takma bu tip sporlarda gözüken saldırganlık durumlarıdır (Özerkan, 2004).

2.7. Din

Din olgusu üzerine araştırma yapan sosyal bilimcileri her biri kendi amaçlarına uygun bir tanım yapmış ve çalışmalarını bu tanımlar doğrultusunda gerçekleştirmeye gayret göstermiştir. Bu nedenle din kavramının ortak kabul gören bir tanımının

olmamasının en büyük nedenlerinden bazıları; kişilerin kendi perspektif, anlayış ve ideolojileri, çeşitli anabilim dallarına göre ele alınması ya da dinin çok boyutlu olması gerçeği hiçbir unsura göre kayıtlı olmayacağını göstergesidir (Köktaş, 1999). Din kelimesinin İngilizcede “religion” kelimesinin; tabu, sınırlama, kendini tutmak, men etmek, dikkatli olmak anlamında kullanıldığını ancak din kavramının, Müslümanlar için hayatın her yönünü kuşatan bir kavram olmasına karşın Hıristiyan bir Avrupalı için hayatın ancak küçük bir bölümünü içine aldığı dile getirir. Arapçada ise; taat, boyun eğmek, amelleri yerine getirmek, adetler, örf vb. anlamında kullanılır (Mehmedoğlu, 2004).

Kelime olarak bu gibi manalar taşıyan din farklı ilim dalları tarafından, değişik şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin; dinler tarihi araştırmacılarına göre din, “insanın kutsal saydığı şeylerle ilişkisidir”, aynı ilim dalında yapılan başka bir tarife göre, “din bir inançlar, davranışlar ve sosyal hayatın muayyen şartlarına göre oluşturulmuş kurumlar sistemidir.” (Tümer ve Küçük, 1993), Din sosyolojisinde ise dinin tanımı “din, kutsalın tecrübesidir.” (Wach, 1995) şeklinde ifade edilmiştir. Din sosyolojisinde genellikle din tanımı tabiatüstü varlıklarla ilişki ve ruhî olaylar vurgulanmış böylece din metafizik bir boyut içinde telakki edilmiştir (Sezen, 1998). Din psikolojisinde ise; “din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhî eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemi” (Hökelekli, 1993).

Yeğin yazmış olduğu lugatta İslami açıdan dini; kainatın, yaşamın ve insanın yaratılış gayeleri ve var oluş nedenlerini açıklayarak, onları manasız olmaktan ve lüzumsuzluktan kurtaran bir inanç şeklinde tanımlamış, dinin İnsanın toplum hayatında barış içinde ve kardeşçe yaşamalarını sağlayacağını ve kişiyi Hakiki mutluluğa ulaştıracağını ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle Allah, insan ve insanlar arasındaki münasebetleri düzenleyen eden nizamdır şeklinde açıklanmıştır. Örneklerde görüldüğü gibi her bilim dalında farklı şekilde izah edilsede temelde aynı detaylarda farklılıklar gözükmektedir (Yeğin, 2008).

Dünyaya gelen her insanın bir dini vardır. İnsan olup da her hangi bir dini, yaşam felsefesi, itikadı iman ve inandığı tarza göre yaptığı şeylerin olmaması sağlıklı insanlar için mümkün değildir. Hal böyle olunca insanların fitrat gereği var olan bu

sığınma ve boyun eğme duygusunun daha sistemli bir halde tezahür etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Kısacası Allah, insanı yaratırken ona verdiği bu fitrî kabiliyetler sebebiyle beşerin fitratına da dindar olma Niteliğini ilave etmiştir (Akseki, 1951).

Din, bireylerin davranışlarını ve günlük eylemlerini ve sosyal ve politik yönelimlerini önemli ölçüde etkileyen bir sosyal kurumdur (Teymoori ve ark, 2014) Dinin insan hayatında önemli bir etkisi vardır. Din kavramı geniş bir perspektiften incelendiğinde, bir yaşam felsefesini akla getirir. İnsanın günlük yaşamındaki davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Dini görüş ve inançlar, kişinin çevresiyle olan ilişkilerini, ahlaki davranış ve hükümlerini belirli bir oranda etkiler. Bu nedenle din; yalnızca inançları, adetleri, gelenekleri ve belirli sosyal gruplara ait ibadetleri değil, aynı zamanda bireysel tecrübeleri de içermektedir (Gürsu, 2011).

2.8. Dindarlık

Dindarlığın mahiyetini inceleyebilmek için öncelikle dindarlık olgusuna kaynak eden din kavramı üzerinde durmak gerekir. Bu sebeple burada öncelikle din kelimesinin kısa bir analizini yapacağız. Din kelimesi sözlüklerde “ ceza, mükâfat, itaat, âdet, islâm, hesap, millet, şeriat, ibadet, saltanat, mülkiyet, hüküm” gibi mânalara gelmektedir (Râgıb el-İsfahânî, 1970). Dindarlık, din tarafından verilen sorumluluğun icrası, beklenen teslimiyetin samimiliği, kendisine sunulan yol haritasının takip edilmesi gibi insan tarafındaki eylemler bütünlüğünü ifade etmektedir. Bir anlamda dindarlık, bireyin kalbinde ve zihninde oluşan din anlayışını din çerçevesinde kendine özgü yansıtmasıdır (Güvendi, 2008). Dindarlık, hissetme ve yaşama yönünden bireysel, etki ve neticeleri açısından da sosyal bir olgudur. Başka bir ifadeyle bireysellik yönüyle öznel bir karaktere sahip olan dindarlık sosyal tezahürleri bakımından nesnel ve gözlenebilir bir yapı arz etmektedir (Onay, 2004)

Hayata gözlerini açan her insan, kendini bir dini kültür ve geleneğin içerisinde bulur. Dini telkin ve sözler ile karşılaşır, dini mekan ve nesnelere gözlemler, dindar insanlarla görüşür ve onlarla iletişim halinde hayatını devam eder. Din hakkında ailesinden ve çevresinden çeşitli bilgiler öğrenir; dini ibadetlerini yerine getiren bireyleri görür ve zaman zaman bu ibadetlere kendisinde yapar. Soru ve araştırmaları neticesinde, dini söz ve kavramları kullanmaya yönelir. Böylece kişisel olarak dindarlık denilen yaşantı ortaya çıkar ve yapılanmaya başlar. Öyle ise dindarlık, belli bir dinin

inanç ve öğretilerinin belirli zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak tanımlanabilir. Dindarlık, kişi ya da grubun günlük hayatında dinin önemini ifade eden, dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır. Kısaca dindarlık, inanılan dinin yaşanmasıdır. Allah'a inanma ve bağlanma derecesi, O'nu zihinimizde tasavvur etme tarzı, ibadet alışkanlıkları, ahlaki tercihler, aile içi yaşam ve çevreyle olan ilişki gibi tutum ve davranışlar temelinde incelenebilir (Hökelekli ve ark., 2010).

Dindar ya da dindarlık sözcükleri ayet ve hadislerde doğrudan yer almaz. Ancak, bazı araştırmacılar ayetlerde geçen takva sözcüğünün dindar ya da dindarlık sözcükleriyle aynı anlama geldiğini belirtirler. Dindarlık kavramını İslami literatürde en iyi ifade eden sözcük takvadır (Mehmedoğlu, 2004). Dindarlık akıl ve iradenin birlikte kullanılma durumudur. Bununla birlikte bilgili ve akıllı olmak dindar olmak için yeterli değildir. Dindar sıfatını kazanabilmek için, hem dini bilmek hemde yaşamak gerekmektedir. Çünkü dindarlığın temelini dini duygular oluşturmaktadır (Peker, 2000).

İnsanın yapısında bu tabiatın dindarlığa dönüşmesi ve canlanmasına yardımcı olan çeşitli harici etkenlerde bulunmaktadır. Kişinin hayatını tehdit eden bazı tehlikeli durumlarla karşılaşması ve önündeki bütün kurtuluş yollarının kapandığını görmesi bu etkenlerdendir. İnsanın içinde bulunduğu bu çaresizlik ve güçsüzlük onda kendini emniyete alma, kendine güven verecek güçlü, kudretli bir varlığa yönelme ihtiyacını ortaya çıkarır. Böyle durumlarda kişi, bunlardan kaçışın Allah'a sığınmakla mümkün olabileceğini anlayarak doğal olarak kendisini saran tehlikelerden kurtulmak için Allah'tan yardım dilemeye yönelir. Nitekim yapılan araştırmalar da insanın sıkıntılı zamanlarında daha sık dua ettiğini göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu gerçek insanın tehlikeli durumlarda iken Allah'a yalvardığı, tehlike geçince de unuttuğu şeklinde beyan edilmekte ve insana yakışanın her zaman Rabbini hatırlamak olduğu belirtilmektedir (Peker, 2000).

Dindarlık olgusu insana bu anlamda huzur, rahatlık ve sükunet sağlamakla birlikte kişiyi pozitif olarak etkilemektedir. İnsan, her şeyden daha güçlü bir varlıkla girdiği bu ilişkide, her şeye gücü yeten Allah'a dayanarak kendisini değerli bir varlık statüsüne yükseltmektedir. Bu manaların kazanılması ise yalnızca O'na tapmak ve

O'nun emir ve yasakları çerçevesinde bir hayat sürmekle olabilir. Dolayısıyla dindarlık mefhumu hayatı bütün yönüyle kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. İslâm dini müslümanın hayatının her safhasına, her anına hüküm ve nüfuz eder. Bu nedenle dindarlık, kişinin günlük hayatında da kendini göstermelidir. Çünkü günlük faaliyetler din açısından meşru kabul edilen kurallar ile belirlenir ve düzenlenir. O halde dindarlık inanç, ibadet ve davranış uygulamalarının bütün yönlerini kapsamaktadır (Mehmedoğlu, 2004).

Bütün bu açıklamalara göre dindar bireyin davranış şekillerini belirleyen din olduğunu ya da olması gerektiğini belirtmek gerekir. Dünyevi ilişkilerin temel noktasını dinin ölçüleri oluşturur. Bu nedenle dindar insanların davranışlarının altında dinin etkisinin olduğunu söylemek gerekir (Hökelekli, 1985).

2.9. Dindarlığın Boyutları

Din psikologları dindarlığı araştırmak ve incelemek için bilimsel çerçevede kullanılan tanımlamalara ihtiyaç duymuşlardır. Dindarlık çalışmalarının ilk dönemlerinde ibadetlerini gerçekleştirmek gibi tek boyutlu bir yaklaşım benimsenirken, ilerleyen zamanlarda yapılan çalışmalarla birlikte çok boyutlu yaklaşımlar kabul edilmiştir. Dindarlığın çok kapsamlı bir şekilde tanımlanması, incelenmesi ve araştırma fikri bir çok bilim adamı tarafından farklı şekilde ifade edilmiştir. Bu bilim adamlarının içerisinde Glock ve Stark'ın birlikte yaptığı araştırmalar sonucunda dindarlık beş farklı boyutta tanımlanmıştır. Bu sonuçlar diğer bilim adamları tarafından da kabul edilmiştir (Hökelekli, 2010).

Stark ve Glock, birlikte yapmış oldukları çalışmalar sonucunda dindarlığın temel boyutlarını beş farklı kategoride değerlendirmişlerdir.

- 1) İnanç boyutu, dindar bir bireyin inancın temel ilkelerine inanması
- 2) Duygu boyutu, dinsel bir faaliyet içerisinde bulunan bireyin, dini kaynaklı duygusal bir tecrübe yaşaması
- 3) Davranış boyutu, emir ve yasaklara uyması
- 4) Bilgi boyutu, inancın genel görüş, söylemleri ve yazınsal metinlerle ilgili bilgilere sahip olması
- 5) Etki boyutu, inancın günlük hayatında yaşam biçimi haline getirmesi (Hökelekli, 2002).

2.9.1. İnanç Boyutu

Din, kendisine bağlanan insanlardan kabullenmesini beklediği inanç ilkeleri vardır. Bir dine inandığını söyleyen kişinin öncelikle bunları kabul etmesi beklenir. Dinin inanç ilkeleri, Allah'ın varlığını tasdik etmeyi, onun isim ve sıfatlarını, ahiret, kader ve peygamber gibi diğer inanç esaslarını benimsemeyi gerektirir. Her din, bu inanç esaslarının farklı yönlerine dikkat çeker. Fakat genel kabul görmüş dini inançlar, dinin bu boyutunu oluşturur (Köse ve Ayten, 2012). Dindarlığın temel boyutu olan inanç, kişiler arasında farklılık göstermesinden bu boyutun tutum ve davranışlara olan etkisinde farklı olabilmektedir. İnsanın kendisi ve kâinat üzerindeki hâkimiyetini kabul ettiği duyular üstü, sonsuz kudret ve kuvvete sahip bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen bir takım ilkelerle ilgili inançtır. Dinî inançta tam manasıyla bir teslimiyet beklenir. İnançın gücü ise davranışlarda gözükmemektedir (Peker, 2003).

Dinlerin temelini inanma ihtiyacı oluşturur. İnançın muhteviyat, kapsam ve boyutu farklı dinlerde veya aynı dinin içinde zamanla ortaya çıkan farklı mezhep ve düşünelere göre farklılık gösterse de, inançların bütün dinlerde önemli bir yeri vardır. Bir kişinin her hangi bir din yapısının içerisinde yer alması, o dinin ana inanç ilkelerini kabul etmesine bağlıdır. Bütün semavi dinlerin temelinde Allah inancı vardır. İnanan kişiler, bağlı oldukları dinin inanç ilkelerine göre bir yaratıcı düşüncesi oluşur (Yıldız, 2006).

2.9.2. Duygu Boyutu

Kaynaklarda tecrübe veya duygu boyutu olarak kabul edilen, literatürde her iki isimle kullanılan bu boyut; olumlu veya olumsuz nitelikli dini duygu ve düşüncelerin, dindar bireylerin yaşamlarında kazandıkları tecrübe ve deneyimlerde hangi yoğunlukta yer aldıklarını belirleyen ve bu noktalara dikkat çeken boyuttur (Meadow, 2006). Duygu boyutu, kişinin dünyasında duygusal ve zihinsel olarak yer alan içsel güçlerle ilgilidir. Dini duygu boyutu; inanma isteği, dindar olmama korkusu, inancın getirdiği psikolojik ve manevi mutluluk duygusu durumlarını içine alır. İnanç ve ibadetle bağlantılı olarak hassas ve ifadesi zor olan yaşantı şekilleri vardır. Bunlar tevvekkül, idrak, teslimiyet ve korku gibi duygu ve algılar bütünüdür (Paloutzian, 2007).

Dinin duygu boyutu, diğer dindarlık boyutlarıyla en fazla ilişkisi olan boyuttur. Bu nedenle bu boyutun daha iyi anlaşılması için diğer boyutlar düzeyinde ayrı ayrı duygu boyutu araştırılmalıdır. Yani dini tecrübe boyutu iyi anlaşılmadan diğer boyutlar anlaşılamayacağı gibi, diğer boyutlar düzeyinde dini duygu ve tecrübe tam olarak ortaya çıkarılamaz (Mehmedoğlu, 2005).

2.9.3. İbadet Boyutu

Dinin bu boyutunda insanın inandığı değerlerin gerekliliklerini yerine getirmesidir. Bu durum her din için muhtelif şekillerde olabilmektir. Kişinin inancı doğrultusunda yapması gereken ibadetlerin nasıl, ne zaman ve nerede uygulanacağı değişiklik göstermekle birlikte önemli bir unsurdur. İslamiyette namazın ne zaman ve nasıl kılınacağı, hac ibadetinin belli bir zamana ve mekanla sınırlı olduğu bu hususa örnek olabilir. Hemen hemen bütün dinlerin kendisine ait birtakım eylem, uygulama ve etkinliği vardır. Dua etmek, oruç tutmak, kurban kesmek, hacca gitmek, namaz kılmak, kutsal kitabı okumak gibi çok değişik şekillerde yapılan ibadetler dinî hayatın temel unsurlarından birisidir. Bir dine bağlı olan ve onun inanç esaslarını benimseyen dindar bir kimsenin yapması gereken sorumluluk ve görevleri vardır. Bunlar, inanılan ilaha yakın olmaya, rızasını kazanıp, öfkesinden korunmaya imkân veren eylem ve etkinliklerdir. Dinin belirlediği ibadet görevlerini yerine getirmedeki gayret, dikkat ve devamlılık bir kimsenin dindarlığının hem göstergesi hem de inançları benimsemedeki samimiyet ve içtenliğin bir ifadesi olarak kabul edilir (Hökelekli ve ark, 2010).

Dindar insanın dini uygulamaları arasında; ibadetlere katılma, ibadetleri organize etme, özel dini gün ve geceler, dini bayramlar, namaz, dua, zikir, oruç, zekat, hac, kurban gibi dini nitelikli uygulamalar yer almaktadır. Dindarlık yaşamının tezahürleri olan bu uygulamalar oldukça çeşitli bir yapıya sahiptir (Hökelekli, 2008).

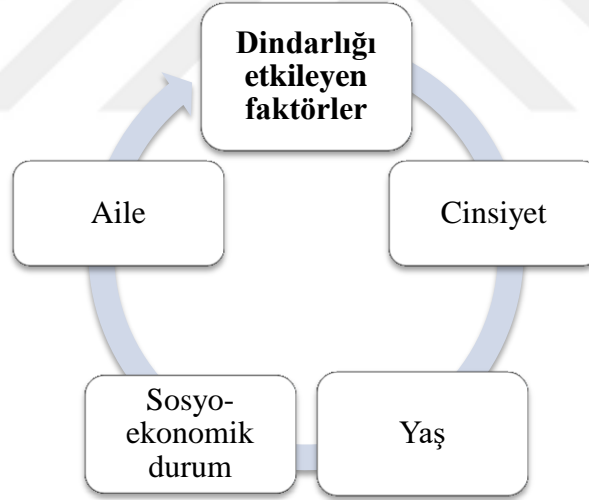
2.9.4. Bilgi Boyutu

Dindar insan, inandığı şeylerin içeriği, dinin ve onun kutsal kitaplarının ana esasları hakkında bilgi sahibidir (Küçükcan, 2005). Dindarlığın bilgi boyutu, diğer boyutların tam manasıyla yaşanması için gerekli olan ve eksikliğinde diğer boyutlarında olumsuz etkileneceği önemli bir boyuttur. Kişi inandığı dinin gerektirdiği ibadet, davranış vb. görevleri yapabilmesi için o konularla ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olması

gerekir. Örneğin, islamın şartını bilmeyen bir müslüman dini için gerekli ibadetleri yapamaz. Kişinin mensubu olduğu dini tanıdıkça ve öğrendikçe o dine bağlılığı artması beklenir. Bazende dinle ilgili çok fazla malumata sahip olup o dine inanmayanlarda olabilir. Her dinin müntesipleri az ya da çok kendi dininin temel inanç ve esasları hakkında bir bilgiye sahiptir. Dinî inançlar, değerler, ibadetler, gelenekler, kavramlar, tarihsel olaylar, kurallar vb. konularda sahip olunan bu bilgiler, kişiden kişiye, gruptan gruba değişik gösterse de dindarlığın ayrılmaz bir özelliğidir (Hökelekli ve Ark, 2010).

2.10. Dindarlığı Etkileyen Faktörler

Öznel bir tecrübe olan dindarlık hakkında yapılan istatistiksel araştırmalar, dinî inanç ve davranışların oluşumu ve bağımsız değişken olarak dindarlığının şekillenişinde genellikle aşağıdaki bağımsız demografik değişkenlerin birer faktör olarak etkili olduğunu gösterir (Kurt, 2009). Yapılan istatistiksel çalışmalarda dini inanç ve davranışların şekillenmesini etkileyen faktörler şekil 2’ de gösterilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Dindarlığı etkileyen faktörler (Kurt'tan, 2009).

2.10.1. Aile

Aile, çocukların sosyal ve kültürel kimliğinin oluşmasında ilk sırada yer alır. Saygı, sevgi, paylaşma, itaat, yardımlaşma ve fedakarlık gibi değerlerle birlikte, dini inanç ve davranışlar ailede kazanılır. Kişiliğin şekillenmesinde en önemli faktörün aile olması nedeniyle, kuşaklar arası aktarımda ve inançların şekillenmesinde önemli oranda etkiler (Çalışır, 2014).

Erikson'a (1962) göre çocuğun, annesinin ilgisi ölçüsünde edindiği güven veya güvensizlik izlenimleri, onun Allah'a karşı duyduğu güven duygusunda etkilemektedir (Kurt, 2009). Düzenli bir aile hayatının dinî davranışlar üzerinde olumlu tesirlere yol açtığı gözlenmiştir. Dinî bağlılıklar ile aile kurma, çocuk yetiştirme ve hayatın doğal akışı içinde yaşanan cinsellik, boşanma gibi bir takım olaylar arasındaki ilişki dinseliliği etkilemektedir. Genellikle, boşanma ve ayrı yaşama, dinî faaliyetleri azalttığı halde, evlilik ve çocuk yetiştirme dine yönelimi artırmaktadır. Çiftlerin dine düşkünlüğü evlilikteki mutluluk ve uyumu artırırken, çatışma, aile içi şiddet ve ayrılma riskini azaltmaktadır (Stolzenberg ve ark., 1995).

Nursi ailenin dindarlığa etkisini şöyle ifade etmiştir; Bir çocuğun küçüklüğünde iman derslerini almazsa, büyüdüğü zaman Müslüman olmayan bir kişinin islamiyeti kabul etmesi kadar zor olacağını, çocukların o yaşlarda din eğitimi almasında ailenin doğrudan etkili olduğunu söylemiştir (Nursi, 2013).

2.10.2. Yaş

Amerika ve Avrupa'da yapılan çalışmalara bakıldığında genel bir sonuç elde edilmiştir. Bu neticeler; gençlik döneminde dine olan ilgi azalmakta ve dindarlık düzeyi düşmektedir. İlk yetişkinlik dönemi diyebileceğimiz 30'lu yaşlara doğru dindarlıkta düşük seviye kısmen devam eder. Yaşlılık dönemin başlangıcı sayılabilecek 40-45'li yaşlardan itibaren dine olan ilgi ve dindarlıkta yükseliş önemli ölçüde artış göstermektedir. Bunun sebebi ise, gençlik döneminde hissiyatların daha ön planda olması, akıldan ziyade hislerle hareket edilmesi dindarlığın düşmesine sebep olmaktadır. Yaş ilerledikçe dünya ve insanın mahiyetini düşünüp akılla hareket eden kişilerin dindarlığında o nisbette artmaktadır (Hökelekli ve ark., 2010). Sonuç olarak, gençlik döneminde ergenlikten kaynaklanan hissiyat ve hızlı duygu değişimi çok yoğunudur. Bu sebeple gençlerin bütün istekleri ani olarak değişiklik gösterebilir. Ancak, yaşın ilerlemesiyle duygular ve arzular kontrol altına alınır. Bu nedenle gençlik dönemindeki dindarlık ile yetişkinlik ve yaşlılık dönemindeki dindarlık arasında ciddi farklar vardır (Beit ve ark., 1975).

2.10.3. Cinsiyet

Avrupada dini hayatın çok boyutluluğu esas alınarak yapılan çalışmaların neticelerine göre; bazı boyutlarda erkeklerin, bazılarında ise kadınların dindarlık düzeyi yüksek çıkmıştır. Fakat, kadın ve erkeklerin hangi boyutlarda öne geçtikleri, değişik faktörler bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Fukuyama'nın tespitlerine göre kadınlar; dinin inanç, ibadet ve duygu boyutunda; erkekler ise, bilgi boyutunda daha yüksek puan almışlardır. Buna göre erkekler daha fazla dinî bilgiye sahip olmalarına karşın inanç ve ibadetlerinde daha düşük olduğu görülmüştür. Batılı toplumlarda yapılan araştırmalarda, her ne kadar kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu yönünde bulgulara ulaşılmışsa da bu durum, her yer için geçerli evrensel bir olgu olarak kabul edilemez. Hatta büyük ölçekli bazı çalışmalarda gerek kişisel dindarlık gerekse dinî etkinliklere katılma hususunda her iki cinsiyet arasında belirgin bir farklılık tespit edilememiştir. Müslüman Türk örneklemini üzerinde yürütülen bazı çalışmalarda erkeklerin dindarlık puanlarının kadınlardan daha yüksek çıktığı görülmektedir. Ancak erkeklerin lehine olan bu farklılıkta genelleştirilemez. Çünkü, kadınların erkeklerden daha dindar olduğunu tespit eden araştırmalarla birlikte, dindarlık açısından her iki cinsiyet arasında her hangi bir farklılığın olmadığını ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur (Hökelekli ve ark., 2010).

2.10.4. Sosyo-Ekonomik Durum

Sosyo-ekonomik durum, dini yaşantıyı etkileyen önemli faktörlerden biridir. Batı'da yapılan araştırmalarda tespit edilen sonuçlar, sosyo-ekonomik durum ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Hallahmi, 1992). Bireylerin muhtelif meslek, eğitim, sınıf ve gelir gruplarına bağlı olması nedeniyle ortaya çıkan farklılıklar, onların dini hayatını tutum ve davranışlarını önemli düzeyde etkilemektedir. Dini kaynaklar gibi sosyolojik araştırmalarda da zenginlik ve dindarlık arasında bir uyumsuzluk görülür. Semavi dinler servet düşmanlığı yapmadıkları halde, servet ve zenginliğin kişinin dini yaşantısını olumsuz etkilemesi noktasında tabilerini uyarmıştır (Kurt, 2009).

Ülkemizde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre; gelir düzeyinin yükselmesiyle dine olan ilgide ve dindarlıkta düşüş olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Allah'a iman, peygambere iman gibi inanç esasları ve oruç tutma, namaz kılma gibi dinin

davranış boyutu ile gelir düzeyi arasındaki ilişkinin çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebileceği görülmektedir. Farklı gelir düzeyine sahip insanların eğitim ve meslekleri, dini yaşantılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Elde edilen sonuçlara göre; orta gelir düzeyinde olan insanlar yüksek gelir düzeyindekilere göre daha dindar oldukları gözükmemektedir. Dine ilgi ve yönelimi en fazla olanlar ise, orta gelir düzeyinde yer almaktadır (Hökelekli ve ark., 2010).

2.11. Dindarlık ve Spor İlişkisi

Tarihsel perspektiften bakıldığında geleneksel yapıdaki toplumlarda dinsel törenlerle çevresi örülmemiş fiziki aktivite veya sportif oyun görülmemektedir. Din, yaşamı yönlendiren temel bir unsur olması nedeniyle her türlü faaliyet dinsel bir anlam taşımakta, spora benzeyen aktiviteler de meşruiyetini dinsel referanslardan sağlamaktadırlar (Muhammed, 2001). Dindar kesimlerde bazı spor dalları olumlu görülmeyle birlikte, çoğunlukla spor dalları ve etkinliklerine çeşitli ölçüler koymuşlardır. Bu ölçüler spor kıyafeti ile dinlerin öngördüğü kıyafet tarzı arasındaki karşıtlık, ibadet zamanları-kutsal günler ve müsabaka zamanları arasındaki karşıtlık, cinsiyet algısı kaynaklı karşıtlık, boş zaman, oyun, eğlence ve gündelik hayat tarzı algısı arasındaki karşıtlık spor ve din arasındaki klasik ilişkiye örnek verilebilir (Muhammed 2001).

Dinimiz, bazı şartların göz önüne alınması durumunda sportif faaliyetlerle uğraşmanın bir sakıncası olmadığı görüşündedir. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz: sadece eğlenmek, dinlenmek ve zevk için oynanması, ibadetlerin aksamasına veya ertelenmesine sebep olmaması, oyun esnasında dinimizin yasakladığı şeyler konuşulmayacak, tesettüre riayet edilecek, en önemlisi oyunlar kumara alet edilmeyecek (Karaman, 2018). Dindarlık ve spor ilişkisinin birbirinden kopması ve araya mesafenin girmesinde etkili olan sebeplerden biri de, spor branşlarının kıyafet tarzı olmuştur. Modern dönemde birçok şey gibi insan bedenide arzu ve istekler çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır. Yakın tarihteki tartışmaları göz önüne alacak olursak, yapılan tartışmaların çoğu sembolik bir değer ifade eden kıyafetin biçimi ve tarzı üzerine yapılması bu gerçeği göstermektedir (Akgül, 2014).

2.12. Dindarlık ve Saldırganlık İlişkisi

Din ve saldırganlığın birlikte kullanımının insanlık tarihinin ilk çağlarında olduğunu görürüz. Dinler tarihine bakıldığında saldırganlığın ilk görüldüğü olay, Âdem peygamberin iki oğlunun arasında gerçekleşen bir tür iç saldırganlık durumuyla ortaya çıkmıştır. Bu olay, saldırganlığın dinle ilişkilendirilmesine iki ayrı boyut kazandırmıştır. Birincisi dini bir sebepten saldırganlığın ortaya çıkması, ikincisi ise dinin saldırganlığı önleyici fonksiyonunun olması olarak ortaya çıkmıştır (Pala, 2003).

Hz. Muhammed, “insanoğlu farklı mertebelerde yaratılmıştır. Kimisi nadiren öfkelenir, çabuk yatıştır; kimisi çabuk öfkelenir, çabuk yatıştır, bazıları çabuk öfkelenir zor teskin edilirken en şerlileri bunlardır. En hayırlıları ise nadiren öfkelenip çabuk yatışanlardır” (Tirmizi, 1992). Hz. Muhammed, “Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelenildiği zaman nefsini yenen kimsedir.” buyurmuşlardır. Bir adam, Hz. Muhammed (a.s.m)’e bana kısa bir nasihatta bulun, ta ki nasihatını unutmayayım demiş. Peygamber efendimiz bir kelime ile öfkelenme cevabını vermiştir. Öfkeli iken bireyin kendisini kontrol etmesi yüksek bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Çünkü birey kendisini böyle bir zamanda kontrol edebilirse, her türlü olumsuz durumların üstesinden gelebilecek, problem ve sıkıntıları önleyebilecek, hedeflerine ulaşacak, Allah’ın ve insanların sevgisini kazanacaktır (Hashimi, 1997). İbadetler, kişinin dengeli bir kişilik kazanmasında, ruh sağlığının korunmasında, şefkat ve merhamet duygularını geliştirmede, iradayı güçlendirmede, özeleştiride bulunmada, istenmeyen saldırgan davranışlardan uzaklaşmada önemli etkiye sahiptir (Peker, 2000).

3. MATERYAL VE METOT

Araştırmanın evrenini OMÜ Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören sporculardan oluşmaktadır. Örneklemini ise Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenimine devam eden bireysel ve takım sporlarından en az birinde aktif olarak faaliyet gösteren çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden sporculardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılacak denek sayısının tespit edilmesinde G*Power 3.1.3. programı kullanıldı. Yapılan power analizi sonucunda 176 kişinin yeterli olacağı tespit edildi. Güvenirliliği ve geçerliliğini artırmak için araştırmada 194 erkek 106 bayan sporcuyla toplamda 300 kişi çalışmaya dâhil edildi. Bireysel sporcular 150 takım sporcular 150 olarak eşit bir dağılım oluşturuldu. Çalışmaya katılacak deneklere anketlerle ilgili bilgi verilerek araştırmacı tarafından uygulandı. Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıbbi Araştırmalar Etik Komisyonu Başkanlığın'dan 01.12.2017 tarihli 1268 sayılı 2017/411 karar no'lu gerekli izin alınmıştır (Ek 1).

3.1. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada, sporcuların ilgili oldukları spor dalına ölçütüne göre araştırmanın bağımlı değişkenleri olan dindarlık ve saldırganlık düzeyleri hakkında veri toplamak amacıyla; “Dini Hayat Ölçeği (DHÖ)” ve “Buss Perry saldırganlık ölçeği (BPSÖ)” uygulanmıştır. Çalışmaya katılan sporcuların gerekli kişisel bilgilerine ulaşmak için araştırmacı tarafından düzenlenen Kişisel Bilgi Formu ayrıca kullanılmıştır.

3.2. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, araştırma için gereken bilgilerin toplanmasına yönelik hazırlanmıştır. Cinsiyet, yaş, ailenin gelir düzeyi, eğitim düzeyi, ilgilendikleri spor dalı ve sigara – alkol kullanımı gibi değişkenleri kapsar (Ek 2).

3.3. Dini Hayat Ölçeği (DHÖ)

Verilen toplanmasında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı öğretim elamanları tarafından geliştirilmiş olan “Dini Hayat Ölçeği” kullanılmıştır. DHÖ, şahısların dini yaşayış konusundaki durumlarını tespit etmeyi amaçlayan likert tipi bir ölçektir. Likert tipi ölçeklerde her soru için farklı sayıda seçenekler düzenlenir. Seçenekler sıralı şekilde ardışık olarak dizilirler. Seçenekler -2, -

1, 0, +1, +2 gibi, veya 0, 1, 2, 3, 4, 5 gibi sıralı sayısal değerlerle puanlandırılır ve uygulama sonunda tüm sorulara verilen cevaplar toplanır (Bahadır, 1999). DHÖ, dini hayatın Glock tarafından öne sürülen inanç, duygu, davranış ve bilgi boyutlarını ölçmek için geliştirilen bir ölçektir. 31’i asıl, 66’sı dolgu olmak üzere 97 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin inanç boyutu 4, duygu boyutu 7, davranış boyutu 10 ve bilgi boyutu 10 olmak üzere 31 asıl maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 0, en yüksek puan 69 olup, araştırmada toplam dindarlık puanı ya da dindarlık puanı olarak değerlendirilmiştir. Ölçeğin inanç boyutu, katılıyor 2, kararsız 1, katılmıyor 0 seçeneklerini içerirken, alınabilen en yüksek puan 8, en düşük puan ise 0’dır. Duygu boyutu, hiç 0, biraz 1, çok 2, pek çok 3, seçenekleri üzerinde işaretleme yapılmaktadır. Duygu veya tecrübelerin şiddet ve derecesini ölçmektedir. Bu boyuttan alınabilecek en yüksek puan 21, en az puanda 0’dır. Davranış boyutunda maddeler, ölçülmek istenen dini davranışın sıklık derecesine göre, hiç 0, bazen 1, çoğu zaman 2, her zaman 3, olarak işaretlenebilmektedir. Alınabilecek en yüksek puan 10, en düşük puan 0’dır. Ölçülen son boyut ise bilgi boyutudur. Bilgi boyutunda seçenekler doğru ve yanlış şeklinde oluşturulmuş ve her doğru cevap için 1 puan belirlenmiştir. Bu boyuttan alınabilen en yüksek puan 10, en az puan ise 0’dır. Dindarlık düzeylerinin hesaplanması ise, deneklerin dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlara göre üç farklı dindarlık seviyesine ayrılmıştır. Buna göre; dindarlık ölçeğinden 55-69 puan alanlar ‘yüksek’ dindarlık düzeyi, 30-50 arası puan alanlar ‘orta’, 0-25 arası puan alanlar ‘düşük’ dindarlık düzeyi olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak daha evvel Yıldız (1998) ve Şahin (1999) tarafından yarıya bölme tekniği uygulanmış ve korelasyon katsayısının, $p < 0,01$ güvenilirlik düzeyine ulaştığı saptanmıştır (Şahin, 2007). Dini hayat ölçeğinin ergenler için güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılık esas alınmış ve cronbach alfa katsayıları belirlenmiştir. Tespit edilen iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için 71, inanç boyutu için 72, duygu alt boyutu için 58, davranış alt boyutu için 74, bilgi alt boyutu için 57, olarak belirlenmiştir. DHÖ’ nin başka bir iç tutarlılık denemesinde madde-korelasyonu tekniği kullanılmıştır. İnanç alt boyutunda madde toplam korelasyonları 29-72 arasında, duygu alt boyutunda 23-55 arasında, davranış alt boyutunda 17-49 arasında ve bilgi alt boyutunda 15-38 arasında değişiklik gözlemlenmiştir. Ölçekte alt sınır olarak kabul edilen 15’ten düşük korelasyon bulunmamıştır. Bu sebeple ölçekten madde

çıkarılmamıştır (Şahin, 2005). Ölçeğin geçerliliğini tespit etmek için ‘bilinen gruplar tekniği’ uygulanmıştır. Ölçekten en yüksek puan alan İlahiyat Fakültesi grubu ile dindarlık puanı en düşük düzeyde olan Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümü grubu arasındaki farkın anlamlılığı ‘t testi’ ile test edilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda iki öğrenim grubu arasındaki farkın $p < 0,00$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yıldız (1998) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Şahin, 2001). (Ek 3). Ölçme aracının güvenirlik katsayısını bulmak için Cronbach Alpha yöntemi kullanılmış ve ölçeğin güvenirlik katsayısı; Cronbach Alpha değeri %77 olarak bulunmuştur.

3.4. Buss Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)

Bireylerin saldırganlık tutumlarının belirlenmesi amacıyla Madran (2013), tarafından Türkçe’ye uyarlanan Buss- Perry saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. Bireysel ve takım sporcularının saldırganlık tutumlarının incelendiği Buss- Perry saldırganlık ölçeği 5 likert ve 29 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin 9 maddesi (13,8,2,11,25,16,29,22,5) fiziksel saldırganlık, 8 maddesi (20,24,3,26,10,15,7,17) düşmanlık, 7 maddesi (19,28,1,18,9,23,12) öfke, 5 maddesi (27,6,21,14,4) ise sözel saldırganlık alt başlıklarını oluşturmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarından alınan yüksek puanlar bireyin ilgili boyuta ait özelliğinin fazla olduğunu göstermektedir. Beş seçenekli likert tipinde hazırlanan ölçeğin maddeleri, 1 hiç benim özelliğim değil, 2 çok az, 3 biraz, 4 çok, 5 tamamen benim özelliğim olarak belirlenmiştir. Ölçekte 9 ve 16. maddeler ters kodlanmaktadır.

Buss Perry saldırganlık ölçeğinin (BPSÖ) (Buss ve Perry, 2002) Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Türkçe form oluşturulmuştur. Bunun yanında BPSÖ ölçek geçerliliğini belirlemek amacıyla katılımcılardan çok boyutlu öfke ölçeğinin öfke ile ilgili davranışlar alt ölçeğini doldurmalarını istemiştir. Beş aralıklı likert tipi olan ölçek öfke belirtileri, öfkeye yol açan durumlar, öfke ile ilgili düşünceler, davranışlar ve kişiler arası öfke olarak gruplandırılmıştır. Ölçeğin referansları Archer ve ark.(1995, 1997, 2004), Harris (1995) araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Türkçe referansı ise H. Andaç Demirtaş Madran tarafından yapılmıştır (Madran, 2013). (Ek 2). Ölçme aracının güvenirlik katsayısını bulmak için Cronbach Alpha yöntemi kullanılmış ve ölçeğin güvenirlik katsayısı; Cronbach Alpha değeri % 81 olarak bulunmuştur.

3.5.İstatistiksel Değerlendirme

Anket ile elde edilen veriler bilgisayara aktarıldıktan sonra, anketlere ilişkin elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistics Programme for Social Sciences) programında, çalışma yapılan grupların kendi içindeki farkları belirlemek için ve Tek yönlü Varyans Analizi(ANOVA) iki grup arasındaki farkın belirlenmesi için ise “Bağımsız İki Grup Arası Farkların Testi” (independent samples t-test) değişkenler arasındaki ilişkinin gösterilmesi için pearson korelasyon testleri kullanılmıştır.

4.BULGULAR

Çalışmaya katılan katılımcıların yaş ortalamalarına baktığımızda (n:300), 20,89±2,38 yıl, bireysel sporlar için, (n:150), 21,18±2,68 yıl, takım sporcuların da ise (n:150), 20,61±2 yıl, cinsiyetlere göre yaş ortalamaları ise kadınlarda (n:106), 20,56±1,75 yıl, erkekler de ise (n:194), 21,07±2,64 yıl olduğu hesaplanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların tanımlayıcı bilgileri

		n	X	SS
Spor türü	Bireysel S.	150	% 50	2,68
	Takım S.	150	% 50	2,00
Cinsiyet	Bay	194	% 64.6	2,64
	Bayan	106	% 35.3	1,75
Yaş		300	20,89	2,38
Sigara	Evet	92	% 30.6	
	Hayır	208	% 69.3	
Alkol	Evet	59	% 19.6	
	Hayır	241	% 80.3	

Cinsiyet ile dindarlık alt boyutlarının karşılaşmasında baktığımızda inanç, duygu, davranış ve toplam dindarlıktakadın katılımcıların daha yüksek puanlarının olduğu görülmüş ve erkekler ile aralarında anlamlı farklılık olduğu hesaplanmıştır ($p<0,05$). Cinsiyet ile dindarlık anketinin bilgi alt boyutunda ise cinsiyetler arasında kadın katılımcıların erkeklere göre puanlarının daha düşük olmasına rağmen anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$) (Tablo 2).

Tablo 2. Cinsiyet ile dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	p
İnanç	Erkek	193	7,72	1,31	,049*
	Kadın	107	7,93	0,45	
Duygu	Erkek	193	16,91	4,09	,012*
	Kadın	107	18,11	3,74	
Davranış	Erkek	193	22,67	6,57	,016*
	Kadın	107	24,5	5,69	
Bilgi	Erkek	193	6,81	1,77	0,32
	Kadın	107	6,6	1,79	
Toplam dindarlık	Erkek	193	54,11	11,35	,019*
	Kadın	107	57,14	9,42	

*p<0,05

Cinsiyet ile Saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılmasına baktığımızda Fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık alt boyutlarında anlamlık farklılıklar hesaplanmıştır (p<0,05). Düşmanlık ve öfke alt boyutlarında ise anlamlı farklılık görülmemiştir (p>0,05) (Tablo 3).

Tablo 3. Cinsiyet ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	P
Düşmanlık	Kadın	107	21,79	4,85	0,176
	Erkek	193	22,78	6,6	
Fiziksel	Kadın	107	21,23	6,89	0,001*
	Erkek	193	24,12	6,29	
Öfke	Kadın	107	19,87	4,77	0,802
	Erkek	193	20,02	4,92	
Sözel	Kadın	107	13,66	3,04	0,003*
	Erkek	193	14,84	3,37	
Toplam saldırganlık	Kadın	107	76,57	16,6	0,012*
	Erkek	193	81,78	17,36	

*p<0,05.

Çalışmada spor türü ve dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılmasında tüm parametrelerde anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Spor türü ile dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Spor türü	n	X	SS	p
İnanç	Bireysel	150	7,74	1,2	0,396
	Takım	150	7,85	0,96	
Duygu	Bireysel	150	17,24	4,15	0,677
	Takım	150	17,43	3,87	
Davranış	Bireysel	150	23,37	6,56	0,913
	Takım	150	23,29	6,10	
Bilgi	Bireysel	150	6,57	1,81	0,104
	Takım	150	6,9	1,74	
Toplam dindarlık	Bireysel	150	54,91	11,3	0,655
	Takım	150	55,47	10,28	

Saldırganlık toplam puanı ve alt boyutlarının Spor Türü ile arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada saldırganlığın genelinde ve alt boyutlarında spor türüne anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir ($p>0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5. Spor türü ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Spor türü	n	X	SS	p
Düşmanlık	Bireysel	150	22,24	5,76	0,601
	Takım	150	22,61	6,33	
Fiziksel	Bireysel	150	23,65	6,69	0,147
	Takım	150	22,54	6,58	
Öfke	Bireysel	150	20,24	4,56	0,343
	Takım	150	19,7	5,15	
Sözel	Bireysel	150	14,43	3,13	0,958
	Takım	150	14,41	3,47	
Toplam saldırganlık	Bireysel	150	80,57	16,72	0,515
	Takım	150	79,27	17,79	

Sigara kullanmayan sporcuların sigara kullanan sporculara göre dindarlık alt boyutlarının tümünde daha fazla puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada sigara ve dindarlık alt boyutlarında davranış ($p<0,01$), bilgi ($p<0,05$) ve toplam dindarlık boyutları ($p<0,01$) arasında anlamlı farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Dindarlık anketinin inanç ($p>0,05$) ve duygu ($p>0,05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Sigara kullanma durumu ile dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Sigara kullanımı	n	X	SS	p
İnanç	Evet	92	7,75	1,19	0,647
	Hayır	208	7,81	1,04	
Duygu	Evet	92	16,97	4,00	0,289
	Hayır	208	17,5	4,01	
Davranış	Evet	92	20,92	6,12	,000**
	Hayır	208	24,39	6,13	
Bilgi	Evet	92	6,3	1,59	,005*
	Hayır	208	6,92	1,82	
Toplam dindarlık	Evet	92	51,95	10,68	,000**
	Hayır	208	56,63	10,55	

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Sigara kullanan sporcuların genel saldırganlık ve alt boyutları incelendiğinde, sigara kullanmayan sporcuların sigara kullanan sporculara göre bütün saldırganlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada sigara ile dindarlık alt boyutlarından düşmanlık, fizikse, öfke, sözel ve toplam saldırganlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır ($p<0,01$) (Tablo 7).

Tablo 7. Sigara kullanma durumu ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Sigara kullanımı	n	X	SS	p
Düşmanlık	Evet	92	24,43	6,55	,000**
	Hayır	208	21,54	5,60	
Fiziksel	Evet	92	25,53	6,00	,000**
	Hayır	208	22,01	6,64	
Öfke	Evet	92	22,26	4,58	,000**
	Hayır	208	18,96	4,64	
Sözel	Evet	92	15,61	3,17	,000**
	Hayır	208	13,89	3,22	
Toplam saldırganlık	Evet	92	87,84	15,97	,000**
	Hayır	208	76,41	16,65	

****p<0,01**

Alkol kullanan sporcuların genel dindarlık ve alt boyutları incelendiğinde, alkol kullanmayan sporcuların alkol kullanan sporculara göre bütün dindarlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada alkol ile dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve toplam dindarlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır ($p<0,01$) (Tablo 8).

Tablo 8. Alkol kullanma durumu ile dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Alkol	n	X	SS	p
İnanç	Evet	59	7,41	1,83	,002*
	Hayır	241	7,89	0,79	
Duygu	Evet	59	15,46	4,58	,000**
	Hayır	241	17,8	3,72	
Davranış	Evet	59	17,83	5,86	,000**
	Hayır	241	24,67	5,68	
Bilgi	Evet	59	5,73	1,6	,000**
	Hayır	241	6,98	1,74	
Toplam dindarlık	Evet	59	46,42	11,43	,000**
	Hayır	241	57,34	9,48	

***p<0,05 ; **p<0,01**

Alkol kullanan sporcuların genel saldırganlık ve alt boyutları incelendiğinde, alkol kullanmayan sporcuların alkol kullanan sporculara göre bütün saldırganlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada alkol ile saldırganlık alt boyutlarından düşmanlık ($p<0,05$), fiziksel ($p<0,01$), öfke ($p<0,01$), sözel ($p<0,01$) ve toplam saldırganlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9. Alkol kullanma durumu ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Alkol kullanımı	n	X	SS	P
Düşmanlık	Evet	59	25,98	6,56	,000**
	Hayır	241	21,56	5,59	
Fiziksel	Evet	59	27,91	5,89	,000**
	Hayır	241	21,91	6,29	
Öfke	Evet	59	23,25	3,89	,000**
	Hayır	241	19,17	4,74	
Sözel	Evet	59	16,5	2,78	,000**
	Hayır	241	13,91	3,22	
Toplam saldırganlık	Evet	59	93,66	14,18	,000**
	Hayır	241	76,56	16,25	

** $p<0,01$

Sporcuların ekonomik durumu ile dindarlık alt boyutları incelendiğinde, dindarlık alt boyutlarından bilgi ($p<0,05$) ve davranış ($p<0,05$) alt boyutlarında sporcuların ekonomik durumları arasında farklılık olduğu bulunmuştur. Dindarlık alt boyutlarından inanç ($p>0,05$), duygu ($p>0,05$) ve toplam dindarlık ($p>0,05$), boyutlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Sporcunun ekonomik durumu ile dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Sporcunun ekonomik durumu	n	X	SS	p
İnanç	0-500	120	7,89	0,78	0,065
	501-1000	97	7,78	0,99	
	1001-1500	50	7,9	0,58	
	1501-2000	15	7,47	2,07	
	2000 +	18	7,17	2,43	
Duygu	0-500	120	17,58	3,79	0,733
	501-1000	97	17,03	3,92	
	1001-1500	50	16,98	3,45	
	1501-2000	15	17,93	5,62	
	2000 +	18	17,83	5,71	
Davranış	0-500	120	24,62	5,58	,021*
	501-1000	97	23,22	6,23	
	1001-1500	50	21,6	5,9	
	1501-2000	15	21,13	9,14	
	2000 +	18	21,94	8,39	
Bilgi	0-500	120	6,92	1,74	,038*
	501-1000	97	6,81	1,83	
	1001-1500	50	6,02	1,73	
	1501-2000	15	7,07	1,22	
	2000 +	18	6,78	1,9	
Toplam dindarlık	0-500	120	57,01	9,14	0,121
	501-1000	97	54,85	10,8	
	1001-1500	50	52,5	9,49	
	1501-2000	15	53,6	15,85	
	2000 +	18	53,72	16,95	

*p<0,05

Sporcuların ekonomik durumu ile saldırganlık alt boyutları incelendiğinde, saldırganlık alt boyutlarından fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık alt boyutlarında sporcuların ekonomik durumları arasında farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Dindarlık alt boyutlarından düşmanlık ve öfke boyutlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>0,05$) (Tablo 11).

Tablo 11. Sporçunun ekonomik durumu ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Sporçunun ekonomik durumu	n	X	SS	p
Düşmanlık	0-500	120	21,58	4,73	0,158
	501-1000	97	23,21	7,39	
	1001-1500	50	23,52	5,43	
	1501-2000	15	20,93	6,98	
	2000 +	18	22,05	6,18	
Fiziksel	0-500	120	22,07	6,1	0,002*
	501-1000	97	23	6,23	
	1001-1500	50	25,12	7,48	
	1501-2000	15	20,26	6,95	
	2000 +	18	27,16	7,14	
Öfke	0-500	120	19,22	4,45	0,074
	501-1000	97	20,11	4,99	
	1001-1500	50	21,52	5,15	
	1501-2000	15	19,26	4,87	
	2000 +	18	20,5	5,38	
Sözel	0-500	120	13,8	3,23	0,007*
	501-1000	97	14,52	3,44	
	1001-1500	50	15,68	2,98	
	1501-2000	15	13,53	2,89	
	2000 +	18	15,27	3,21	
Toplam saldırganlık	0-500	120	76,68	15,5	0,008*
	501-1000	97	80,85	17,51	
	1001-1500	50	85,84	18,37	
	1501-2000	15	74	18,56	
	2000 +	18	85	17,89	

*p<0,05

Saldırganlık alt boyutlarından fiziksel saldırganlığın, düşman, öfke, sözel alt boyutları ve ST puanı ile orta düzeyde pozitif bir ilişki, dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki hesaplanmıştır.

Çalışmada saldırganlığın alt boyutu olan düşmanlık boyutu ile saldırganlık alt boyutlarından, öfke, sözel ve ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu,

dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Saldırganlık alt boyutlarından olan öfke ile sözel alt boyut ve ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişkiyle birlikte, dindarlık alt boyutlarından inanç boyutu ile düşük düzeyde, diğer alt boyutlardan duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Saldırganlık alt boyutlarından sözel saldırganlık ile ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki, dindarlık alt boyutlarında inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde negatif bir ilişki bulunmuştur.

Saldırganlık toplam puanı ile dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık alt boyutlarından inanç alt boyutunun, diğer alt boyutlardan duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu hesaplanmıştır.

Dindarlık alt boyutlarından duygu alt boyutu ile davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık alt boyutlarından davranış alt boyutu ile bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dindarlık alt boyutlarından bilgi alt boyutu ile DT puanı arasından orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Saldırganlık toplam puanı ile dindarlık toplam puanı arasında negatif ve orta derece ilişki tespit edilmiştir. Saldırganlık toplam puanı artış gösterdikçe, dindarlık toplam puanında önemli derecede azalma olduğu görülmüştür (Tablo 12).

Tablo 12. Saldırganlık ve dindarlığın alt boyutları ile ilişkisi

		Düşman	Öfke	Sözel	S.T	İnanç	Duygu	Davranış	Bilgi	D.T
Fiziksel	P	,507**	,716**	,563**	,877**	-168**	-289**	-493**	-,396**	-479**
Düşmanlık	P		,561**	,475**	,784**	-183**	-,248**	-,369**	-,313**	-378**
Öfke	P			,612**	,876**	-,140*	-,210**	-,456**	-,459**	-435**
Sözel	P				,742**	-187**	-,284**	-,429**	-,355**	-434**
S.T	P					-202**	-,310**	-,530**	-461**	-522**
İnanç	P						,553**	,448**	,228**	,606**
Duygu	P							,552**	,373**	,812**
Davranış	P								,484**	,916**
Bilgi	P									,610**

*0,05 düşük düzey, **0,01 orta düzey; DT: Dindarlık toplam puanı, ST: Saldırganlık toplam puanı

5.TARTIŞMA

Bu araştırma, bireysel ve takım sporcularının dindarlık ile saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, spor türü, sigara - alkol kullanımı ve ekonomik düzeylerine göre karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda çalışmamızın ana hipotezini oluşturan dindarlık ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu kısımda, uygulanan anketler aracılığıyla elde edilen bulguların ne anlama geldiği bilimsel yazın dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılan deneklerin yaş ortalamaları hem bireysel hemde takım sporcuları için (n:300), $20,89 \pm 2,38$ yıl, bireysel sporlar için, (n:150), $21,18 \pm 2,68$ yıl, takım sporcuların da ise (n:150), $20,61 \pm 2$ yıl, cinsiyetlere göre yaş ortalamaları ise kadınlarda (n:106), $20,56 \pm 1,75$ yıl, erkekler de ise (n:194), $21,07 \pm 2,64$ yıl olduğu hesaplanmıştır.

5.1.Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dindarlık ve Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

5.1.1.Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi

Cinsiyet ile dindarlık alt boyutlarının karşılaşmasında baktığımızda inanç, duygu, davranış ve toplam dindarlık alt boyutlarında kadın katılımcıların erkeklere oranla daha yüksek puanlarının olduğu görülmüş ve bu oran istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Cinsiyet ile dindarlık anketinin bilgi alt boyutunda ise kadın katılımcıların erkeklere göre puanlarının daha düşük olmasına rağmen anlamlı farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$). Kadın sporcularının inanç, duygu, davranış ve toplam dindarlık düzeylerinin, erkek sporcularının dindarlık düzeyinden yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu zamana kadar yapılan birçok çalışma, cinsiyet ve dindarlık ilişkisi farklı gruplar üzerinde incelemiştir. Yapılan araştırmalara bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha dindar olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar olsa da, erkek ve kadınların dindarlık düzeylerinde farklılık olmayan çalışmalarda mevcuttur. Ancak çalışmaların geneli incelendiğinde kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Aşağıdaki literatürde cinsiyet değişkeni ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar verilmiştir.

Cinsiyet ve din ilişkisinin incelenmesi 80'li yıllardan itibaren başlamıştır. Batıda cinsiyet faktörünü esas alarak gerçekleştirilen dindarlık çalışmalarında, kadın ve erkek

arasında çoğunlukla anlamlı farklar bulunduğu raporlanmıştır. Bu analizler kadınların daha çok ibadet ettiklerini ve dine duygusal bir boyut kattıklarını göstermiştir (Miller, Hoffman 1995).

Çalışır (2014), yaptığı çalışmada 116 kadın, 244 erkek olmak üzere toplamda 360 sporcuyla yaptığı ‘Sporcularda psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisinin incelenmesi’ isimli araştırmasında kadın sporcuların duygu, bilgi ve dindarlık düzeylerin erkek sporculardan daha yüksek olduğu ifade etmiştir. Sporcular üzerinde yapılan bu çalışma, bizim bulduğumuz sonucu doğrudan desteklemektedir.

Demir (2017), yapmış olduğu çalışmada 15 yaş ve üzeri 421 bireyde dindarlık ve yardımseverlik ilişkisini incelemiştir. Cinsiyet ve dindarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, kadın ve erkekler arasında inanç ve bilgi alt boyutlarında bir farklılık olmasa bile kadınların dini eğilimlerinin erkeklerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer sonuçların alındığı (Saroglou, 2000, Kayıklık, 2003; Kımtır 2008; Ayten, 2009; Özkan, 2016) çalışmalarda kadınların dindarlık düzeylerin erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Karaca (2000), Onay (2004) ve Mehmedoğlu (2004) tarafından yapılan çalışmalarda erkeklerin inanç ile ibadet uygulamalarını yapma oranları kadınlara göre daha yüksektir.

Kadınların ve erkeklerin yetiştirilme biçimlerine bakıldığında, ataerkil toplumsal cinsiyet anlayışına ciddi farklılıklar gözükmektedir. Kadınlar itaat ve sorumluluğu, erkekler ise bağımsız olma ve kendine güvenmeyi öğrenmektedir. Din ise önce yüce bir kudrete ve onun koyduğu kurallara riayet etmeyi emretmektedir. Kadınların yetişme sürecinde öğrendikleri itaat etme davranışlarından dolayı dini yaşayışa daha kolay yöneldikleri söylenebilir. Kadınlar, erkek hakim toplumsal yapıda sorumluluk ve itaati daha fazla benimsedikleri için dindar olmaya daha meyillidirler (Yapıcı, 2012).

Yapılan araştırmadan elde eden sonuçlara göre, Türk toplumda kadınların inanç, davranış, duygu ve genel dindarlık düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu gözükmektedir. Bu durumun doğrudan cinsiyetle ilgili olup olmaması belirsizliğini korumaktadır. Cinsiyet ve dindarlık ilişkisi ülkemizde değişikliğini koruduğu gibi uluslararası literatürde de vaziyet aynıdır.

5.1.2.Cinsiyet ve Saldırganlık İlişkisi

Yapılan çalışmada cinsiyet ile saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırılmasına baktığımızda Fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık alt boyutlarında anlamlı farklılıklar hesaplanmıştır ($p<0,05$). Düşmanlık ve öfke alt boyutlarında ise anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$). Fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutlarında erkeklerin kadınlara göre daha fazla saldırganlık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Genel Saldırganlık durumuna bakılırsa erkek sporcuların bayan sporculara nispeten daha saldırgan oldukları tespit edilmiştir.

Cinsiyet ve saldırganlıkla ilişkisiyle ilgili literatüre bakıldığında, Giles ve Heyman (2005), yaptıkları araştırmada ergenlik dönemindeki bireylerin cinsiyet ve saldırganlık ilişkisini ele almıştır. Erkek bireylerin saldırganlık düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Başaran (2008), lise düzeyindeki öğrencilere yapmış olduğu araştırmada erkeklerin yıkıcı saldırganlık puanlarının kadınlara oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bayram (2012), yaptığı çalışmada spor yapan ve yapmayan öğrenciler üzerinde saldırganlık düzeylerini incelemiş ve erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Esentürk (2014), yapmış olduğu araştırmada spor müsabakalarına katılan öğrencilerin güdülenme ve saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırma bulguları erkek sporcu öğrencilerin kadın sporculara göre daha yüksek seviyede yıkıcı saldırganlık puanlarına sahip olduğu bulunmuştur.

Yurttaş (2016), spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada erkek bireylerin saldırganlık durumlarının kadınlara göre yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmacıların sonuçlarıyla yapmış olduğumuz çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir.

Çobanoğlu Güner (2006), sporcularla yaptığı çalışmada 93 bayan, 147 erkek olmak üzere toplamda 240 bireysel ve takım sporcularının saldırganlık düzeyini incelemiştir. Cinsiyet ve saldırganlık arasında birçok çalışmaya muhalif olarak kadın ve erkeklerin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamadığını ifade etmiştir. Kadınlardaki saldırganlığın erkeklerde olduğu gibi fiziksel güç gösterisi olarak değil,

zihinsel ve sözel türden olduğunu ve ortamını buldukları zaman saldırgan davranış göstereceklerini sebep olarak göstermiştir.

Erkeklerin genel saldırganlık düzeylerinin kadınlara göre daha fazla olmasının nedeni, erkeklerin toplum hayatındaki rolleri gereği ve küçüklükten itibaren sergilediği saldırgan davranışlar sebebiyle çevresi tarafından takdir edilmesinden, kadınlarda ise sergilenen saldırgan davranışların kesinlikle tasdik edilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bahsedilen çevre faktörüyle birlikte, erkeklerin biyolojik ve fiziki yapıları sebebiyle daha saldırgan oldukları, kadınların yaratılış sebebiyle şefkat ve duygusal boyutlarının daha ön planda olması erkeklere göre daha az saldırgan davranışlar göstermelerinin nedeni olabilir.

5.2.Katılımcıların Spor Türlerine Göre Dindarlık ve Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

5.2.1.Spor Türü ve Dindarlık İlişkisi

Çalışmada spor türü ve dindarlık alt boyutlarının karşılaştırılmasında tüm parametrelerde anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$).

Çalışır (2014), yapmış olduğu sporcularda dindarlık ve psikolojik sağlık ilişkisinin incelenmesinde, spor türü ve dindarlık arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Bireysel sporcuların takım sporcularına göre dindarlık puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Lyons (2013), gerçekleştirdiği çalışmasında bireysel sporcuların maneviyat düzeylerinin takım sporcularına göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Elyası ve ark.(2011),Yapmış olduğu araştırmada takım sporcularının dini inançlara bağlılığının bireysel sporculara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Bölükbaşı ve kılıçgil (2004), yaptıkları makale çalışmalarında 12-17 yaş gruplarında bulunan 50 taekwondo, 50 yüzme olmak üzere toplamda 100 bayan sporcuyla yaptıkları araştırmada teakwondo sporcularının yüzme sporcularından daha yüksek inanç'a sahip olduklarını ve daha çok ibadet ettiklerini tespit etmişlerdir.

Dindarlık ve spor türü ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda bireysel sporcuların takım sporcularından daha dindar olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalarla birlikte, takım sporcularının dindarlık düzeylerinin bireysel sporculardan fazla olduğu tespit edilen çalışmalarda bulunmaktadır. Spor türü ve dindarlık arasında her hangi bir

ilişkinin olmadığı daha önce yapılan çalışmalarda rapor edilmemiştir. Yapılan araştırmaların bizim sonuçlarımızı destekler nitelikte olmaması, bahsi geçen konu ile ilgili yapılan çalışmaların kısıtlılığından ya da örneklem gruplarının farklı olmasından kaynaklanabilir.

5.2.2.Spor Türü ve Saldırganlık İlişkisi

Saldırganlık toplam puanı ve alt boyutlarının spor türü ile arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada saldırganlığın genelinde ve alt boyutlarında spor türüne anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir ($p>0,05$).

Okyaz (2017), yapmış olduğu araştırmada 183 erkek 103 kadın olmak üzere toplamda 286 teakwondo ve yüzme sporcularının saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. spor türü ve saldırganlık ilişkisinde bireysel ve takım sporcuları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yalnızca sözel saldırganlık açısından takım sporcularının bireysel sporculara göre yüksek olduğu rapor edilmiştir.

Gökçiçek (2015), yaptığı çalışmada 28 okul ve 1868 spor yapan ve spor yapmayan öğrencinin saldırganlık tutumlarının incelemiştir. Takım sporu yapan sporcuların genel saldırganlık puanlarının bireysel sporculardan yüksek olmasına rağmen spor türü ve saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. Spor türü ve saldırganlık arasında farklılığın olmamasını, yaş gruplarının yakınlığı, kurallara uyma zorunluluğu gibi sebeplere vermiştir. Çok sayıda katılımcının olduğu geniş çaplı bu çalışmayla, bizim çalışmamızın sonuçları benzerlik göstermektedir.

Spor türü ve saldırganlık ilişkisinin incelendiği araştırmalara baktığımızda, spor türü ve saldırganlık arasında bir ilişkinin olmadığı tespit edildiği çalışmalar bulunmaktadır (Karakaya, 2002; Derwent, 2007; Erşan, 2009; Oda, 2014).

Çobanoğlu Güner (2006) ve Yurttaş (2016), tarafından yapılan çalışmalarda bireysel sporcuların takım sporcularına göre daha saldırgan olduğu sonucuna varılmıştır.

Bireysel sporların çoğunluğu dövüş ve savunma sporlarından oluşmaktadır. Dövüş sporları ile meşgul olan sporcuların daha saldırgan olmaması, uzak doğu sporlarının ihtiva ettiği felsefe gereği kendine hakim olma duygusunu öğrenmelerinden kaynaklanabilir. Takım sporlarının sergileyeceği her hangi bir saldırgan davranış bütün

takımı olumsuz etkileyeceğinden, sporcu kendine hakim olmayı öğrenir. Sporun temelinde olan rekabet ve kazanma hırsı hem bireysel hemde takım sporcularında bulunduğundan her iki grubunda saldırgan davranış gösterme ihtimali vardır. Engellenme durumu sporda çok fazla gözüken bir kavramdır. Sporcularda veyahut onu destekleyen taraftarlarda kazanma ve başarılı olma durumları bu istekleri engelleyen unsurlara karşı bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde saldırma arzusunu tetiklemektedir.

5.3.Katılımcıların Sigara Kullanma Durumlarına Göre Dindarlık ve Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

5.3.1.Sigara Kullanma Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Sigara kullanmayan sporcuların sigara kullanan sporculara göre dindarlık alt boyutlarının tümünde daha fazla puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada sigara ve dindarlık alt boyutlarında davranış ($p<0,001$), bilgi ($p<0,05$) ve toplam dindarlık alt boyutları ($p<0,001$) arasında anlamlı farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Dindarlık anketinin inanç ve duygu alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Sigara kullanımı ve dindarlık ilişkisini inceleyen ulusal ve uluslar arası çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını görmekteyiz. Bu zamana kadar yapılan bütün çalışmaların bizim sonuçlarımızı desteklediğini görmekteyiz.

Koenig (1997) ve Barker (2000), Amerika’da yaptıkları farklı çalışmalarda, dindarlık eğilimleri yüksek olanların sigara kullanımının daha düşük olduğunu gösteren sonuçlara ulaşmıştır.

Yıldırım (1997), yaptığı çalışmada sigara, alkol ve uyuşturucu kullanan 666 kadın ve 552 erkek olmak üzere toplamda 1218 üniversite öğrencisini bazı değişkenler açısından incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dindarlık düzeyi düştükçe sigara kullanma oranının yükseldiği tespit edilmiştir.

Ayten (2013), yapmış olduğu çalışmada din ve sağlık, bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine yapılan çalışmada, dindarlık puanları yüksek olan bireylerin daha az sigara kullandığı saptanmıştır.

İslamiyet, kişinin kendisine ve çevresine zarar verecek her türlü zararlı alışkanlıktan uzak durmasını tavsiye eder. Dinin sigarayı hoş görmeyen tutumundan dolayı, dindarlık seviyesi yüksek sporcuların daha az sigara kullanması beklenen bir

durumdur. Elde edilen sonuçlara göre, dini değerlerin sporcularda sigara kullanma alışkanlığını önleyen önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

5.3.2.Sigara Kullanma Durumu ve Saldırganlık İlişkisi

Sigara kullanan sporcuların genel saldırganlık ve alt boyutları incelendiğinde, sigara kullanmayan sporcuların sigara kullanan sporculara göre bütün saldırganlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada sigara ile dindarlık alt boyutlarından düşmanlık, fiziksel, öfke, sözel ve toplam saldırganlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır ($p<0,001$).

Sigara kullanma ve saldırganlık ilişkisiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, hemen hemen bütün çalışmalarda sigara kullanan bireylerin kullanmayanlara göre daha saldırgan olduğu ifade edilmiştir.

Yurttaş (2016), yaptığı araştırmada 433 kadın 311 erkek olmak üzere toplamda 744 spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Sigara kullanan bireylerin fiziksel, düşmanlık, öfke, sözel ve toplam saldırganlık puanlarının sigara kullanmayanlardan yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Avcı (2010), yaptığı doktora çalışmasında lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum ilişkisini incelemiştir. Sigara kullanımı ve saldırganlık ilişkisine bakıldığında, hiç sigara kullanmayanların toplam saldırganlık puanlarının en düşük, çok sık sigara kullananların puanı en yüksek seviyede olduğunu tespit etmiştir.

Sigaranın kullanımının kişiye ve çevresine verdiği zarar, yapılan birçok araştırmada ve toplum hayatındaki tecrübelerle sabittir. Saldırganlık davranışların genellikle sinir ve stres ortamlarında sergilendiği söylenebilir. Sigara kullanan bireylerin çeşitli nedenlerle sigara içmediği ya da içmediği durumlarda daha gergin ve stresli olduğu bilinmektedir. Bu gerginlik ve stres zamanlarında sigara kullanmayan bireylere göre daha saldırgan olmaları beklenen bir durumdur.

5.4.Katılımcıların Alkol Kullanma Durumlarına Göre Dindarlık ve Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

5.4.1.Alkol Kullanma Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Alkol kullanan sporcuların genel dindarlık ve alt boyutları incelendiğinde, alkol kullanmayan sporcuların alkol kullanan sporculara göre bütün dindarlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada alkol ile dindarlık alt boyutlarından

inanç ($p<0,05$), duygu ($p<0,001$), davranış ($p<0,001$), bilgi ($p<0,001$) ve toplam dindarlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır.

Ayten (2013), yapmış olduğu çalışmada din ve sağlık, bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine yapılan çalışmada, dindarlık puanları yüksek olan bireylerin alkol kullanma durumlarının düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Yıldırım (1997), yaptığı çalışmada sigara, alkol ve uyuşturucu kullanan üniversite öğrencilerinin bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek öğrencilerin alkol kullanma durumlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi düşükçe alkol riskinin artacağı sonucu bulunmuştur.

Koenig ve arkadaşları (1994), yapmış oldukları çalışmada 18-97 yaş arasındaki 2969 birey üzerinde dini ibadete katılım ve alkol kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kendisini dindar kabul eden Hıristiyanların alkol problemlerinin görülmediği tespit edilmiştir. Yalnızca İslam dinini yaşayan insanlarda değil, birçok farklı din mensubunda da dindarlık düzeyi yükseldikçe alkol kullanma oranının azaldığını görmekteyiz.

Bütün dinlerin muhteviyatında, insanların birbiriyle barış ve huzur içinde yaşayarak dünyevi ve uhrevi mutluluğa ulaşması vardır. Alkol kullanan insanların, sarhoş diye tabir edilen zamanlarında buldukları çevreye verdikleri zarar göz önündedir. İslamiyet'in alkolü yasaklayıcı tutumunda dindar sporcuların alkol kullanmamasına sebep olarak gösterilebilir.

5.4.2. Alkol Kullanma Durumu ve Saldırganlık İlişkisi

Alkol kullanımının tüm saldırganlık alt boyutları ile arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir. Alkol kullanmayan sporcuların alkol kullanan sporculara göre bütün saldırganlık alt boyutlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada alkol ile saldırganlık alt boyutlarından düşmanlık ($p<0,05$), fiziksel ($p<0,001$), öfke ($p<0,001$), sözel ($p<0,001$) ve toplam saldırganlık boyutlarında anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Alkol kullanan sporcuların, alkol kullanmayan sporculara göre saldırganlık durumlarının daha fazla olduğu görülmüştür.

Hüsman (2007), gerçekleştirdiği araştırmada alkol kullanan katılımcıların fiziksel saldırganlık alt boyutunun alkol kullanmayanlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Yurttaş (2016), yaptığı çalışmada alkol kullanma durumu ve saldırganlık ilişkisini de incelemiştir. Alkol kullanan bireylerin fiziksel, öfke, düşmanlık ve toplam saldırganlık puanlarının alkol kullanmayan bireylere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Avcı (2010), yaptığı araştırmada alkol kullanma durumu ve saldırganlık ilişkisini incelemiştir. Hiç alkol kullanmayan bireylerin toplam saldırganlık puan ortalaması en düşük, çok sık alkol kullananların ise en yüksek olarak tespit edilmiştir. Alkol kullanan bireylerin alkol kullanmayanlara göre daha fazla saldırgan davranışlar sergilediği sonucuna varılmıştır.

Yapılan bütün çalışmalar bizim sonuçlarımızı desteklemektedir. İnsanların alkol kullanma nedenlerinden birisi yolunda gitmeyen yaşantıyı unutmak istemeleridir. Yolunda gitmeyen yaşantının getirdiği stres, alkolün etkisiyle düşünmeden ve şuursuz davranışlarını kontrol edemeyerek saldırgan davranışlara sebep olmaktadır. Aynı alkol masasına oturan iki dostun kavga ederek ayrılmaları alkolün saldırganlığa etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

5.5.Katılımcıların Ekonomik Durumuna Göre Dindarlık ve Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

5.5.1.Ekonomik Durum ve Dindarlık İlişkisi

Sporcuların ekonomik durumu ile dindarlık alt boyutları incelendiğinde, dindarlık alt boyutlarından bilg ve davranış alt boyutlarında sporcuların ekonomik durumları arasında farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu ve toplam dindarlık boyutlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>0,05$).

Dindarlık alt boyutlarından davranış ve ekonomik düzey ilişkisinde en yüksek dindarlık puanına sahip olan sporcuların gelir düzeyini 0-500 TL arasında olduğunu görmekteyiz. Davranış boyutunda en düşük puana sahip olanların ise 1501-2000 tl arasında olduğu tespit edilmiştir.

Dindarlık alt boyutlarından bilgi boyutunda ise 1501-2000 TL aylık gelire sahip olan sporcuların en yüksek puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik düzeyi fazla olan bireylerin din bilgileri, ekonomik düzeyi az olan bireylere göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlar ve dindarlık toplam puanı ile sporcunun ekonomik düzeyi arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.

Dindarlık alt boyutlarından bilgi ve davranış boyutlarıyla sporcunun ekonomik düzeyi arasında bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Sporcuların davranış boyutunda gelir düzeyi azaldıkça dindarlık seviyelerinin arttığı tespit edilmiştir. Bilgi boyutunda ise, ekonomik düzeyi yüksek sporcuların daha çok dini bilgiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışır (2014), yaptığı çalışmada sporcuların ekonomik durumu ve dindarlık düzeylerini incelemiştir. Dindarlık al boyutlarından bilgi ve duygu boyutlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ancak gelir durumu ve toplam dindarlıkta bir ilişki bulunamamıştır.

Demir (2017), yaptığı çalışmada ekonomik durum ve dindarlık ilişkisini incelemiştir. Yoksulluk sınırı altı gelir grubunun yüksek gelir grubuna göre daha dindar olduğu sonucuna varılmıştır.

(Köktaş, 1999) (Onay, (2004) ve (Yapıcı, 2007), yaptıkları çalışmalarda ekonomik düzeyi düşük bireylerin daha dindar olduğunu tespit edilmiştir. Ekonomik düzey yükseldikçe dindarlığın azaldığı da yine aynı çalışmalarda rapor edilmiştir.

Kıymter (2008), yaptığı çalışmada gelir düzeyi arttıkça inanç ve ibadet boyutlarında bir artış olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında gelir seviyesi yüksek bireylerin dini eğilimlerinin zayıf olduğu görülmektedir. İnsanın mütemadiyen Allah'a olan ihtiyacını hissetmesi ve ondan yardım dilemesi dinin temelinde olan bir durumdur. Bu suretle benlik ve güven duygusundan uzaklaşarak ibadet etme ihtiyacı doğar. Maddi sıkıntısı olmayan insanların, maddi gücün verdiği narsist kişilik özelliğinden dolayı her ihtiyacını kendi karşılayabileceğini düşünüp Allah'a iltica etmekten uzaklaşabilir. Bu nedenle gelir düzeyi yüksek bireylerin dini hassasiyetlerinin azaldığı söylenebilir.

5.5.2.Ekonomik Durum ve Saldırganlık İlişkisi

Sporcuların ekonomik durumu ile saldırganlık alt boyutları incelendiğinde, saldırganlık alt boyutlarından fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık alt boyutlarında sporcuların ekonomik durumları arasında farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Dindarlık alt boyutlarından düşmanlık ve öfke boyutlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>0,05$).

Saldırganlık alt boyutlarından fiziksel saldırganlıkta +2000 TL gelir düzeyine sahip olan sporcuların fiziksel saldırganlık puanlarının en yüksek olduğu tespit edilmiştir. En düşük puana sahip olanların, 0-500 TL ve 1501-2000 TL gelir düzeyindeki sporcular olduğu tespit edilmiştir. Toplam saldırganlıkta en yüksek puana sahip +2000 TL gelir düzeyindekiler olduğu bulunmuştur.

Çalışmamızda sporcunun ekonomik durumu ve saldırganlık alt boyutlarından fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık arasında doğrudan bir ilişki olduğu, gelir düzeyi yüksek olan sporcuların saldırgan olduğu tespit edilmiştir.

Yurttaş (2016), yapmış olduğu çalışmada katılımcıların ekonomik düzeyi ve saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırmıştır. Bireylerin ekonomik düzeylerinde artış oldukça saldırganlık alt boyutlarından fiziksel, öfke, düşmanlık ve sözel alt boyutlarda artış olduğu tespit edilmiştir.

Ece (2014), yapmış olduğu futbol müsabakalarını stadyumda seyreden üniversite ve ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin araştırılması çalışmasında katılımcıların aile gelir düzeyi ve saldırganlık ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; aile gelir düzeyi orta olanların genel saldırganlık puanlarının, aile gelir düzeyi yüksek olanlardan düşük olduğu tespit edilmiştir.

Saldırgan davranışlarda bulunan insanların hukuk veya toplum tarafından bir yaptırımla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Fiziksel veya sözel olarak gerçekleştirilen her türlü saldırgan davranış neticesinde maddi kayıplar olmasında muhtemeldir. Ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin her hangi bir olumsuz durum karşısında maddiyatın verdiği güç ve güven duygusuyla, maddi kayıplara ehemmiyet vermeyerek neticeleri düşünmeden saldırgan tutum ve davranışlar sergileyebileceği söylenebilir.

5.6.Saldırıcılık ve Dindarlık İlişkisi

Saldırıcılık alt boyutlarından fiziksel saldırıcılığın, düşman, öfke, sözel alt boyutları ve ST puanı ile orta düzeyde pozitif bir ilişki, dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki hesaplanmıştır.

Çalışmada saldırıcılığın alt boyutu olan düşmanlık boyutu ile saldırıcılık alt boyutlarından, öfke, sözel ve ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu, dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Saldırıcılık alt boyutlarından olan öfke ile sözel alt boyut ve ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişkiyle birlikte, dindarlık alt boyutlarından inanç boyutu ile düşük düzeyde, diğer alt boyutlardan duygu, davranış, bilgi ve DT puanı ile orta düzeyde negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Saldırıcılık alt boyutlarından sözel saldırıcılık ile ST puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki, dindarlık alt boyutlarında inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde negatif bir ilişki bulunmuştur.

Saldırıcılık toplam puanı ile dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık alt boyutlarından inanç alt boyutunun, diğer alt boyutlardan duygu, davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu hesaplanmıştır.

Dindarlık alt boyutlarından duygu alt boyutu ile davranış, bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık alt boyutlarından davranış alt boyutu ile bilgi ve DT puanı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dindarlık alt boyutlarından bilgi alt boyutu ile DT puanı arasından orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Saldırıcılık toplam puanı ile dindarlık toplam puanı arasında negatif ve orta derece ilişki tespit edilmiştir. Saldırıcılık toplam puanı artış gösterdikçe, dindarlık toplam puanında önemli derecede azalma olduğu görülmüştür.

Yapılan çalışmada dindarlık alt boyutlarıyla saldırganlık alt boyutlarının karşılaştırdığımızda, saldırganlık alt boyutlarından fiziksel, düşmanlık, öfke, sözel ve toplam saldırganlık puanları arttıkça dindarlık alt boyutlarından inanç, duygu, davranış, bilgi ve toplam dindarlık puanları azalmaktadır. Dindarlık düzeyi yüksek olan sporcuların, saldırganlık düzeyinde önemli ölçüde azalma olduğu tespit edilmiştir.

Ulu ve İkis (2016), yapılan çalışmada 157 lise öğrencisinin saldırganlık düzeyi ve dindarlık ilişkisini incelemiştir. Dindarlığın alt boyutları ile saldırganlığın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık arttıkça saldırganlığın azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dindarlık ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara baktığımızda; Pala (2003), Saldırganlık eğilimi-dindarlık ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada, atılgan saldırganlık eğilimi ile dini eğilim arasında bir ilişki tespit edilirken, yıkıcı ve edilgen saldırganlık ve dindarlık arasında bir ilişkiye ulaşılmamıştır.

Mehmedoğlu (2004), yaptığı çalışmada kişilik ve din ilişkisini incelemiştir. Kişilik özellikleri ve dindarlık arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek bireylerin saldırganlık seviyeleri' ininde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Birçok çalışma ve fikre ters düşen bu sonuçları; saldırganlığın bir engelleme sonucu oluştuğunu, dünyevi ve uhrevi haklarına her hangi bir saldırı olduğu zaman haklarını korumaya yönelik bir tepki şeklinde olabileceğini savunmuştur.

Güven (2008), yaptığı çalışmada depresyon ve dindarlık ilişkisini incelemiştir. Birçok saldırgan davranış depresyonun neticesi olabildiğinden, saldırganlık ve dindarlık ilişkisini tespit etmekte depresyon ve dindarlık ilişkisi önem arz etmektedir. Güven, çalışmasında öznel dindarlık düzeyleri yüksek bireylerin depresyon puanlarında düşüş olduğunu tespit etmiştir.

Karslı (2011), yaptığı doktora çalışmasında kontrolsüz öfke ile başa çıkmada dindarlığın etkilerini incelemiştir. Dini duygu, düşünce ve davranış eğilimlerinin artması öfkenin dışa yansımaları azalttığını, aynı zamanda öfke kontrolünde artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Saldırganlık öfkenin bir tür ifade biçimi olması, aynı sonuçların saldırganlık ve dindarlık ilişkisine uyarlanması yanlı olmayacağını gösterir.

Yakut (2012), yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin dindarlık ve şiddet ilişkisini incelemiştir. Dini yönelim ve şiddet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.

Özkan (2016), yaptığı çalışmada öfke kontrolü ve dindarlık ilişkisini araştırmıştır. Dindarlık ve öfke kontrolü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. İnsanın hayatını kapsayan dindarlığın, istenmeyen öfkeyi kontrol etmekte yardımcı olacağı savunulmaktadır. Çalışmanın sonuçlarının desteklenmemesi sebebi, katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek olması, öğretmenlik mesleğindeki rol ve statü değişiminin ankete katılanların kişiliğine yansımaları olarak ifade etmiştir.

Apaydın (2010), yaptığı çalışmasında daha önce yapılan ruh sağlığı-din ilişkisi araştırmalarını incelemiştir. Dindarlık, yaşam doyumu ve mutluluk arasındaki ilişkiyi araştıran 100 araştırmadan 79'unda dini inancın daha yüksek bir yaşam memnuniyetine, mutluluğa sebep olduğu tespit edilmiştir.

Bütün hak dinler, insanları iyiliğe, kötülükten kaçınmaya, ibadet etmeye, sabretmeye, hoş görüye, öfke kontrolüne ve iradeye sahip çıkmayı teşvik eder. Dinin bu tarz emirlerini yerine getirmeye çalışan insanlar dindar olarak tanımlanır. Dindar olmayan bireylerin, saldırgan davranışların temelinde bulunan kontrol edilemeyen öfke, sabırsızlık ve irade zayıflığı göstermesi beklenen bir durumdur. Dindarlığın gerektirdiği vasıfları taşıyan bireylerin, başkalarına karşı hoş görülmesi, olumsuz olaylara sabırla muamele etmesi saldırgan davranışlardan uzak kalmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1.Sonuçlar

6.1.1.Dindarlıkla İlgili Farklar

1.Bireysel ve takım sporcularının ‘cinsiyete’ göre dindarlık açısından bakıldığında, kadınların inanç, duygu, davranış ve toplam saldırganlık düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu, erkeklerin kadınlara göre daha çok dini bilgiye sahip oldukları görülmüştür.

2.Bireysel ve takım sporcularının ‘ spor türüne’ göre dindarlık puanlarına bakıldığında, bireysel ve takım sporcuları arasında bir farklılık bulunmamıştır. Spor türünün dindarlık düzeyleri üzerinde etkili bir faktör olmadığı tespit edilmiştir.

3.Bireysel ve takım sporcularının ‘ sigara kullanma durumuna’ göre dindarlık düzeylerine bakıldığında, sigara kullanmayan sporcuların davranış, bilgi ve toplam dindarlık düzeyleri sigara kullanan sporculara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. İnanç ve duygunun sigara kullanma durumuna her hangi bir etkisi olmadığı görülmüştür.

4.Bireysel ve takım sporcularının ‘alkol kullanma durumuna ‘ göre dindarlık açısından bakıldığında, alkol kullanmayan sporcuların inanç, duygu, davranış, bilgi ve toplam dindarlık puanlarının alkol kullananlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alkol kullanma durumunun dindarlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

5.Bireysel ve takım sporcularının ‘ekonomik düzeyine’ göre dindarlık puanlarına bakıldığında, ekonomik düzeyleri yüksek olan sporcuların davranış ve bilgi seviyeleri ekonomik düzeyi düşük olanlara göre daha fazla, inanç, duygu ve toplam dindarlıklarının ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik düzeyi yüksek olan sporcuların dindarlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

6.1.2.Saldırganlıkla İlgili Farklar

1.Bireysel ve takım sporcularının ‘cinsiyete’ göre saldırganlık açısından bakıldığında, erkeklerin fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık düzeylerinin kadınlardan yüksek olduğu, düşmanlık ve öfke boyutlarında kadın ve erkek arasında bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

2.Bireysel ve takım sporcularının ‘spor türüne’ göre saldırganlık puanlarına bakıldığında, bireysel ve takım sporcuları arasında bir farklılık bulunmamıştır. Spor türünün saldırganlık düzeyleri üzerinde etkili bir faktör olmadığı sonucuna varılmıştır.

3.Bireysel ve takım sporcularının ‘sigara kullanma durumuna’ göre saldırganlık düzeylerine bakıldığında, sigara kullanan sporcuların fiziksel, öfke, düşmanlık, sözel ve toplam saldırganlık düzeyleri sigara kullanmayan sporculara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

4.Bireysel ve takım sporcularının ‘alkol kullanma durumuna’ göre saldırganlık açısından bakıldığında, alkol kullanan sporcuların fiziksel, öfke, düşmanlık, sözel ve toplam saldırganlık puanlarının alkol kullanmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alkol kullanma durumunun saldırganlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

5.Bireysel ve takım sporcularının ‘ekonomik düzeyine’ göre saldırganlık puanlarına bakıldığında, ekonomik düzeyleri yüksek olan sporcuların fiziksel, sözel ve toplam saldırganlık düzeyleri ekonomik düzeyi düşük olanlara göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Düşmanlık ve öfke boyutunda önemli bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ekonomik düzeyi yüksek olan sporcuların saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

6.1.3.Dindarlık ve Saldırganlık Arasındaki İlişki

Bireysel ve takım sporcularının fiziksel, öfke, düşmanlık, sözel ve toplam saldırganlık puanları artış gösterdikçe, inanç, duygu, davranış, bilgi ve toplu dindarlık puanlarında önemli ölçüde azalma olduğu tespit edilmiştir. Dindar sporcuların, saldırgan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

6.2.Öneriler

Bireysel ve takım sporcuları branşlarına göre dindarlık ve saldırganlık puanları detaylı bir şekilde incelenebilir.

Farklı yaş ve eğitim durumuna sahip sporcuların dindarlık durumları tespit edilebilir.

Batı kökenli spor türü ile Türk kültürüne sahip spor branşları dindarlık açısından incelenebilir.

Dindarlık ile ilgili yapılan çalışmaların geneline baktığımızda ilahiyat fakültelerinde sınırlı kalmıştır. Diğer fakülde ve bölümlerdeki etkisi araştırılmalıdır.

Bireylerin davranışlarını kontrol edebilmesinde dindarlığın etkisi yüksektir. Spor müsabakalarının en büyük problemlerinden biri olan saldırganlık ile başa çıkabilme konusunda din ve dindarlık önemli katkılar sağlayacaktır.

Spor fakültelerinde topluma hizmet adı altında müfredata giren derslerin sayısının artırılması, sporcuların yardım kuruluşlarında görev alarak empati yeteneklerinin gelişmesini sağlayabilir.

İnancın spor üzerindeki etkisi konulu konferans, seminer ve çalıştaylar düzenlenebilir.

Sporda şiddet ve saldırganlığın azalması için; spor liselerinde, spor bilimleri fakültelerinde, antrenörlük kurslarında ve gençlik merkezlerinde 'din ve spor ilişkisi' isimli yeni dersler müfredata eklenebilir.

KAYNAKLAR

- Acet M, Serarşlan Z. Futbol seyircisinin sosyo-kültürel yapısının şiddet eylemine etkisi, voleybol ve basketbol seyircisi ile karşılaştırılması. M.Ü. BESYO Dinamik Spor Bilimleri Dergisi 2000; 1(2):141-158.
- Acet M. Sporda Saldırganlık ve Şiddet, İstanbul, Morpa Yayınları 2005; 55-56.
- Açak M. İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Doktora tezi 2011; 50.
- Adak N. Bir sosyalizasyon aracı olarak televizyon ve şiddet. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 2004; 27-38.
- Ağlamaz T. Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Yüksek Lisans Tezi 2006; 7-8.
- Akgül MH. Popüler spor kültürü ve din. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Konya, Yüksek Lisans Tezi 2014; 22-23.
- Akseki AH. Dinî Dersler. 2. Basım. İstanbul: Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası 1951.
- Aksoy R, Bakış M, Ünveren M. Spor Sosyolojisi, 3.Baskı. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2012; 70-72.
- Altuner D, Engin N, Gürer C, Akyay İ, Akgül A. Madde kullanımı ve suç ilişkisi, kesitsel bir araştırma. Tıp Araştırmaları Dergisi 2009; 87-94.
- Apaydın H. Ruh sağlığı-din ilişkisi araştırmalarına bir bakış. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2010; 10(2): 59-77.
- Atkinson R, Richard CA, Smith E, Bem D.J & Hoeksema, S.N. Psikolojiye Giriş. 2.baskı, Ankara, Arkadaş Yayınevi 2012; 510-600.
- Avcı A. Eğitimde şiddet olgusu lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum ilişkisi küçükçekmece ilçesi örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul, Doktora Tezi 2010; 92-490.
- Ayan S, Şiddet ve fanatizm. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 2006; 191-209.
- Aydın B, İmamoğlu S, Canel N, Yağcı L. Ergenlikten Yetişkinliğe Grup Çalışmaları, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım 2009; 99-125.
- Ayten A. Prososyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolü. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul, Doktora Tezi 2009; 115.

- Ayten A. Din ve sağlık, bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2013; 13:3; 27.
- Balcıoğlu İ, Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi. 1. Baskı, İstanbul, Bilge Yayıncılık 2003; 130-182.
- Balcıoğlu İ, Şiddet ve Toplum. 1.Baskı, İstanbul, Bilge Yayınları 2001; 90-114.
- Bandura A Social learning theory of aggression, Journal of Communications 1978; 12.
- Barker MG. Psychology, religion and mental health. Rutherford House, Edin-burgh 2000.
- Başaran C. Őeřitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Yüksek lisans tezi 2008; 58.
- Baumann S. Uygulamalı Spor Psikolojisi (çev: H. C. İkizler, A. Ö. Özcan), 2.baskı. İstanbul, Alfa Basım ve Yayınevi 1998; 185-195.
- Bayrak M, Özmaden M, Tunç T. Spor medyasının seyirci saldırganlığı üzerine etkisi. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu. Samsun 2013; 195-211.
- Bayram Y. Spor yapan ve yapmayan 14-18 yaş grubu öğrencilerin saldırganlık tutumlarının incelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya, Yüksek lisans tezi 2012; 53-81.
- Berk EL. Çocuk Gelişimi. 1.baskı. Ankara, İmge Kitapevi Yayınları 2013; 640-710.
- Bostan G, Kılıcıl E. Beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencisi olan ve olmayan ankara üniversitesi öğrencilerinin saldırganlık boyutları. Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spormetre Dergisi 2008; 134-135.
- Boxer P, Tisak, M.S. Children's beliefs about the continuity of aggression. aggressive behavior 2005; 31 (22):172-188.
- Bölükbaşı Z, Kılıcıl E. Taekwondo ve yüzme branşlarındaki bayan sporcuların dindarlık boyutları. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 2004; (2): 61-72.
- Brewer MB, Crano WD. Social psychology. New York, West Publishing Company 1994; 1204-1750.
- Cüceloğlu D. İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları. 4.Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi 1993; 279.
- Cüceloğlu D. İnsan ve Davranışı. 28.Baskı. İstanbul. Remzi Kitapevi 2016; 67-280.
- Çalışır M. Sporcularda psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisinin incelenmesi. Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim dalı, Muğla, Yüksek Lisans Tezi 2014; 21-69.
- Çobanoğlu Güner B. Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Samsun, Yüksek Lisans Tezi 2006; 62-66.

- Demir M. Dindarlık – yardımseverlik ilişkisi(malatya örneği). Erciyes Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı din Psikolojisi Bilim Dalı, Kayseri, Yüksek Lisans Tezi 2017; 41-80.
- Demirtaş Madran, HA. Buss perry saldırganlık ölçeğinin türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi 2013; 2-24.
- Dervent F. Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Ankara, Yüksek Lisans Tezi 2007; 4-76.
- Doğan B, Futbolda seyirci taşkınlıkları ve bunun altında yatan psiko-sosyal nedenler. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu. Samsun 2013;54-60.
- Doğan B, Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş.1.Baskı Ankara, Nobel Yayın Dağıtım 2007; 78-102.
- Doğan O, Spor Psikolojisi. Adana, Nobel Kitabevi 2005; (2): 49-128.
- Dursunoğlu AS. Sporda saldırganlık, Gazi Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Ankara, Yüksek Lisans Tezi 1998; 3.
- Ece C. Futbol müsabakalarını stadyumda seyreden üniversite ve ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin araştırılması (sakarya ili örneği). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya, Yüksek Lisans Tezi 2014; 84-86.
- Efiliti E. Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Selçuk Üniversitesi, Konya, Doktora tezi 2006; 12.
- Elyası G. Sedagatı P. Salehian MH. ve Moghaddam JB. The study of religious beliefs among male athletes and non- athletes. Ann Biol Res Zoll 2011; 228-231.
- Erşan EE, Doğan O, Doğan S. Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi, Cumhuriyet Tıp Dergisi 2009; 31: 231–238.
- Esentürk OK. Lise düzeyinde öğrenim gören ve okullar arası spor müsabakalarına katılan sporcu öğrencilerin güdülenme ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Ankara, Yüksek Lisans Tezi 2014; 71.
- Fromm E. İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri 1. İstanbul, Payel Yayınevi 1993; 41-99.
- Giles J, Heyman GD. Young children's beliefs about the relationship between gender and aggressive behavior. Child Development. January/February. Vol: 76. No: 1. 2005; 107 –12.
- Gökçiçek S. Ortaöğretim kurumlarında spor yapan ve yapmayan öğrencilerin saldırganlık tutumlarının araştırılması (samsun ili örneği). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Kütahya, Yüksek Lisans Tezi 2015; 75-77.
- Gülşen B, Yavuz AU, Küçük K, Oral H. Sigara, alkol uyuşturucu madde bağımlılığı [bildiri]. Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi 2011; 161-168.

- Gümüşdağ H. Profesyonel futbolda fauller ve saldırganlık teorileri bakımından değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Ankara, Doktora tezi 2004; 45.
- Günay Ü, (çev.), Joachim Wach, Din Sosyolojisi, İstanbul: İFAV 1995; 37.
- Gürsu O. Ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Doktora Tezi 2011; 40.
- Güven H. Depresyon ve dindarlık ilişkisi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi 2008; 119-123.
- Güvendi T, Geleneksel yapının kırılma sürecinde dindarlık. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Yüksek Lisans Tezi 2008; 32-35.
- Hallahmi B, Michael A, The Social psychology of religion, Routledge&Kegan Paul 1975; 110-150.
- Hashimi MA. The Ideal Muslim: The true islamic personality as defined in the qur'an and sunnah. Beirut. Islamic Books 1997; 372.
- Hökelekli H, Peker H, Karaca F, Bahadır A, Memedoğlu AU. Din psikolojisi. 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset Yayınları 2010; 94-118.
- Hökelekli H. Din Psikolojisi, Ankara, TDV Yayınları, 1993; 69-70.
- Hökelekli H. Din Psikolojisi. Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2008; 210-250.
- Hökelekli H. Dini kişiliğin kuruluşunda iradenin rolü. Diyanet Dergisi, Ankara 1985;2-36.
- Hökelekli H. Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, 1.Baskı. Ankara, Ankara Okulu Yayınları 2002; 94-200.
- Hüsman Z. Lise ikinci sınıf öğrencilerinin şiddet deneyimlerinin nitelik ve nicelik açısından tetkiki. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Yüksek Lisans Tezi 2007; 264.
- İkizler C, Karagözoğlu C. Sporda başarının psikolojisi. 3.baskı, İstanbul, Alfa Basın Yayın Dağıtım 1997.
- İnel MS. Kimlik oluşumunda spor ne kadar merkezde, mersin üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, Yüksek Lisans Tezi 1996; 19.
- Kabak F. Ergenlerde spora katılımın saldırgan davranışlar üzerine etkilerinin incelenmesi. Çukurova Üniversitesi, Adana, Yüksek lisans Tezi 2009; 13-39.
- Kaplan B, Aksel Eř. Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Nesne Psikoloji Dergisi (NPD), Cilt 1, Sayı 1 2013; 42-44.
- Karaca F. Ölüm Psikolojisi, 1.Baskı. İstanbul, Beyan Yayınları 2000; 346.
- Karakaya MA. Takım sporu yapan sporcularla bireysel spor yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması (n.ü. aksaray besyo örneği). Niğe Üniversitesi, Niğe, Yüksek Lisans Tezi 2002; 52-60.
- Karaman H. İslam'm İşığında Günün Meseleleri. 5.baskı. İstanbul, İz yayıncılık 2018; 354-355.

- Karslı N. Öfke kontrolü ve dindarlık ilişkisi (erzurum örneği) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum, Doktora Tezi 2011; 216-227.
- Kayıklık H. Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler. Adana, Baki Kitabevi 2003.
- Kımtar N. Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, Doktora Tezi 2008; 188.
- Kirsh SJ. Children, adolescents and media violence. A Critical Look At The Research Sage Publications, London 2006; 340-390.
- Koenig HG. Is religion good for your health, the effects of religion on physical and mental health. The Haworth Pastoral Press, New York/London 1997; 246-250.
- Köknel Ö. Bireysel ve Toplumsal Şiddet, 2. Basım, İstanbul, Altın Kitaplar 2000;32-33.
- Köknel Ö. Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999; 117-230.
- Köktaş ME. Türkiye'de Dini Hayat.(izmir örneği) 3 Baskı. İstanbul, İşaret Yayınları 1999; 90-240.
- Köse A, Ayten A. 8. Baskı, Din Psikolojisi, İstanbul, Timaş Yayınları 2012; 80-115.
- Kurt A. Dindarlığı etkileyen faktörler. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2009; 18(2): 1-26.
- Kuru E. Spor Psikolojisi. Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fak. Yayınevi 2000; 128–152.
- Küçükcan T. Multidimensional approach to religion: a way of looking at religious phenomena. Journal For The Study Of Religions And Ideologies 2005; 60-70.
- Lyons VL. Moral reasoning of collegiate athletes and intramural sport athletes. An Investigation of the Influence of Religiosity, Gender, and Type of Sport Played (Doctoral dissertation, The Ohio State University 2013; 32-66.
- Meadow Mary Jo, Kahoe Richard D. Psychology of religion. Religion in Individual Lives, Harper & Row Publishers Inc., New York USA 2006; 78-102.
- Mehmedoğlu AU. Kişilik ve Din. (dindarlık düzeyi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma). İstanbul, DEM yayınları 2004; 43-70.
- Miller AS, Hoffmann JP. Risk and religion. An Explanation of Gender Differences in Religiosity, Journal for the Scientific Study of Religion 1995; 34.
- Muhammed G. Spor ve Kültürünün Kutsal Kaynakları, İstanbul, İnsan Yayınları 2001; 80.
- Nursi BS. Emirdağ Lahikası. 11. Baskı, İstanbul, Rnk Neşriyat 2013; 43.
- Nursi BS. İsharatül İcaz. 2. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2014; 116-118.
- Okyaz B. 18-24 Yaş arası taekwondo ve yüzme sporu ile uğraşan gençlerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Yüksek Lisans Tezi 2017; 30-35.

- Onay A. Dindarlık, etkileşim ve değişim, (üniversite öğrencileri örnekleme). İstanbul, Dem Yayınları 2004; 54-67.
- Özbeç S, Alisinanoğlu F. Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2009; 2(6): 373-38.
- Özdevecioğlu M, Yalçın Y. Spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 2010; 4(1): 63-76.
- Özerkan KN. Spor Psikolojisine Giriş. 1.Baskı. İstanbul, Nobel yayın dağıtım 2004; 77-114.
- Özkan O. Öfke kontrolü ve dindarlık ilişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, Yüksek Lisans Tezi 2016; 78-79.
- Özsoy S. Spor gazetelerinin başlıklarında militarist ve şiddet içerikli metaforlar. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi Gümüşhane 2011; 1: 88-114.
- Pala ÖF, Saldırganlık eğilimi-dindarlık ilişkisi üzerine bir çalışma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Yüksek Lisans Tezi 2003; 39-104.
- Paloutzian RF. Psychology of religion module. psychology, ed. John W. Santrock, Seventh Edition, University of Texas 2007; 79-127.
- Peker H. Din Psikolojisi, 2.Baskı. Samsun, Aksiseda Matbaası 2000; 115-117.
- Peker H. Din Psikolojisi. 7.Baskı. İstanbul, Çamlıca Yayınları 2003; 73.
- Liakoff MB. Combat sports in the ancient world. Yale university press 1987; 26,51.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin B. Muhammed B. Râgıb. el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân. Muhammed Ahmed Halefullah (nşr.). Kahire: Mektebetü'l-enclo'l mısriyye, 1970.
- Russell GW. Sport riots: social- psychological review. Department of Psychology and Neuroscience University of Lethbridge, Alberta, Canada. 2003; 353-362
- Salar B, Hekim M, Tokgöz M. 15-18 Yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012; 124-133.
- Sanderson CA. Social Psychology. John Wiley ve Sons, Usa 2010; 89.
- Saraglou V. Gençlerin dinleri ve kişilikleri. Belçikada Yapılan Yeni Sezen Y. Sosyoloji Açısından Din, 3.Basım, İstanbul, İFAV 1998; 30.
- Sprinthall RC, Sprinthall NA. Educational psychology, Addison-Wesley Publishing Company, California 1977; 544
- Stolzenberg RM. Blair-Loy, M, Waite, L. J. Religious participation in early adulthood: Age and family life cycle effects on church membership. American Sociological Review 1995; 84-103.

- Şahin HM. Sporda Şiddet ve Saldırganlık. 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım 2003; 46-200.
- Şahin H. Lise öğrencilerinde mükemmeliyetçilik ve saldırganlık ilişkisi. İstanbul üniversitesi, İstanbul, Yüksek lisans tezi 2011; 21.
- Şahin HM. Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü. İstanbul, Morpa Yayınları, 2006.
- Tekin A. Dövüş sanatlarının psikososyal faydaları: mit mi gerçek mi. Türkiye Kick Boks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, 2008; 2-9.
- Teymoori A. Heydari A. Nasiri N. Relationship between dimensions of religiosity, authoritarianism, and moral authority Social Compass 2014; 92–107.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed B, Sünen, İstanbul, 1992.
- Tiryaki Ş. Spor Psikolojisi. 1.Baskı. Ankara, Eylül Kitap ve Yayınevi, 2000; 54-95.
- Tutkun E, Güner BÇ, Ağaoğlu SA. Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Nobel Yayın Dağıtım, Muğla 2006; 1068-1071.
- Tuzgöl M. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yüksek lisans tezi, 1998; 36-42.
- Tümer G, Küçük A. Dinler Tarihi, 2.Basım, Ankara, Ocak Yayınları, 1993; 6
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük. Ankara, TDK Yayınları. 2005.
- Ulu M, İkis M. Lise öğrencilerinde saldırganlık ve din ilişkisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2016; 2: 75-96.
- Yakut S. Lise öğrencilerinde dindarlık-şiddet eğilimi ilişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Yüksek Lisans Tezi 2012; 102-134.
- Yalçın Y. Spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. Antrenör Cinsiyetinin Rolünü Belirlemeye Yönelik Antalya İlinde Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Yüksek Lisans Tezi 2009; 121.
- Yaparel R. Yirmili ve kırklı yaşlar arası kişilerde dini hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. Ankara üniversitesi, Ankara, Doktora tezi 1987; 40.
- Yapıcı A. Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık. 2.Baskı. Adana, Karahan Yayınları 2007; 243-267.
- Yapıcı A. Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması, bir meta-analiz denemesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012; 11.
- Yeğin A. Lugat. İstanbul, Hizmet Vakfı Yayınları 2008; 210.
- Yetim AA. Sosyoloji ve Spor. 1.Baskı. Ankara, Berikan Yayınevi 2011;170-225.
- Yıldırım İ. Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanan üniversite öğrencilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1997; 147-155.

Yıldız M. Ölüm Kaygısı ve Dindarlık. 2. Baskı. İzmir, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları 2006; 83-95.

Yurttaş H. Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Erzurum, Yüksek Lisans Tezi 2016; 33-59.

EKLER

EK 1. Etik Kurul Raporu

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

Sayı: B.30.2.ODM.0.20.08/1268

01 .12.2017

Sayın Doç. Dr. Menderes KABADAYI

Etik Kurulumuza sunmuş olduğunuz **Bireysel ve Takım Sporcularının Dindarlık ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi** başlıklı OMÜ KAEK 2017/411 Karar nolu Anket çalışması nitelikli araştırma projeniz amaç, gerekçe, yaklaşım ve yöntemle ilgili açıklamaları açısından Klinik Araştırmalar Etik Kurulu yönergesine göre incelenmiş ve etik açıdan bir sakınca olmadığına, çalışmanın süresi 6 ayı geçerse 6 aylık bildirimlerinin yapılmasına, çalışma tamamlandıktan sonra sonucunun tarafımıza en geç üç(3) ay içerisinde bildirilmesine 30.11.2017 tarihli Etik kurulumuzda oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize arz/rica ederim.

Prof. Dr. Dursun AYGÜN
Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanı

EK 2. Kişisel Bilgi Formu ve Buss Perry Saldırganlık Ölçeği

Bu anket, yüksek lisans çalışmasında kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Amacımız, sizden aldığımız veriler doğrultusunda bireysel ve takım sporcularının dindarlık ve saldırganlık düzeylerini tespit etmektir. Düzenlenen bu anket, yalnızca bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Bu nedenle sizlerden ad ve soyadı gibi kimlik bilgileri istenmemektedir. Araştırmanın bilimsel ve güvenilir olması sizin vereceğiniz cevapların samimiyetine bağlıdır. Lütfen, anket formunu doldururken hiçbir soruyu atlamayınız ve size en uygun seçeneği işaretleyiniz.

1. Cinsiyetiniz : () Bay () Bayan
2. Yaşınız :
3. Eğitim durumunuz : () Orta öğrenim () Lise () Üniversite () Lisans üstü
4. Branşınız :
5. Ailenizin ekonomik düzeyi nedir? : () 0-1000 () 1001-2000 () 2001-3000 () 3000 ve üstü
6. Sizin ekonomik düzeyi nedir? : () 0-500 () 501-1000 () 1001-1500 () 1501-2000 () 2000 üstü
7. Sigara ve alkol kullanıyorsunuz mu? : Sigara () Evet () Hayır
: Alkol () Evet () Hayır

	Hiç benim özelliğim değil	Çok az	Biraz	çok	Tamamen benim özelliğim
1. Bazı arkadaşlarım benim öfkeli biri olduğumu söylerler.					
2. Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim.					
3. Birisi bana fazlasıyla iyi davrandığında "Acaba benden ne istiyor?" diye düşünürüm.					
4. Arkadaşlarımın görüşlerine katılmadığım zaman bunu onlara açıkça söylerim.					
5. Öfkeden deliye döndüğümde bir şeyler kırıp dökerim.					
6. İnsanlar benim görüşlerime katılmadıklarında onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam.					
7. Zaman zaman bazı olaylara/kişilere yönelik kızgınlığım uzun süre bitmek bilmez.					
8. Bazen başkalarına vurma dürtümü kontrol edemiyorum.					
9. Sakin yapılı biriyimdir.					
10. Tanımadığım insanlar bana fazla yakın davrandıklarında onlara şüpheyle yaklaşırım.					
11. Daha önce, tanıdığım insanları tehdit ettiğim oldu.					
12. Çok çabuk parlar ve hemen sakinleşirim.					
13. Birisi bana sataşırsa kolaylıkla onu itip tartaklayabilirim.					
14. İnsanlar sinirimi bozduklarında kolaylıkla onlar hakkında ne düşündüğümü söyleyebilirim.					
15. Zaman zaman kıskançlık beni iyiyip bitirir.					
16. Bir insana vurmanın mantıklı bir gerekçesi olamayacağını düşünüyorum					
17. Bazen hayatın bana adaletsiz davrandığını düşünürüm.					
18. Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim.					
19. Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım.					
20. Zaman zaman insanların arkamdan güldüğü duygusuna kapılırım.					
21. İnsanlarla sıkça görüş ayrılığına düşerim.					
22. Birisi bana vurursa ben de karşılık veririm.					
23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissediyorum.					
24. Diğer insanların her zaman çok iyi fırsatlar yakaladıklarını düşünüyorum.					
25. Birisi beni iterse onunla kavgaya tutuşurum.					
26. "Arkadaşlarımın arkamdan konuştuklarını biliyorum.					
27. Arkadaşlarım münakaşacı/tartışmayı seven biri olduğumu söylerler.					
28. Bazen olmadık şeylere ortada mantıklı bir neden yokken aniden sinirlenir, tepki veririm.					
29. Çoğu insana kıyasla daha sık kavgaya karıştığımı söyleyebilirim.					

EK 3. Dini Hayat Ölçeği

Bu bölümde ilk dört madde ile ilgili olarak sizden, maddelerde ifade edilen yargılara katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki harfi çarpı (x) işareti koyarak işaretleyiniz.

	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor
1.Allah vardır.			
2. Hz. Muhammed Allah'ın Peygamberidir.			
3.Öldükten sonra ahiret denilen sonsuz bir hayat olacaktır.			
4.Kur'an Allah'ın gönderdiği kutsal kitaptır			

Beşten on bire kadar (5-11) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen duyguları ne yoğunlukla yaşadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki "harfi" çarpı işareti (x) koyarak işaretleyiniz.

	Hiç	Biraz	Çok	Pek çok
5.İbadet ederken Allah'ın huzurunda bulunduğumu düşünerek duygulanırım				
6. Dua ettiğimde Allah'ın duamı kabul edeceğini ümit ederek ferahlık duyurum				
7. Büyük bir camiye girdiğimde her zaman yaşamadığım manevi bir hava hissedirim				
8.Bir kimseye yardım ettiğimde, içimde bir coşku ve huzur duyurum				
9.Günah işlediğimi düşündüğümde, pişmanlık ve huzursuzluk duyurum				
10. Ölümü hatırlatan bir durumla karşılaştığımda, ahirette başıma gelebilecek şeyleri düşünerek bir ürperti ve heyecan duyurum				
11.Tabiattaki her şeyin son derece düzenli olması karşısında Allah'ın kudretine hayranlık duyurum				

On ikiden yirmi bire kadar (12-21) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen davranışları hangi sıklıkta yaptığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki harfi çarpı (X) koyarak işaretleyiniz.

	Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Hiç
12.İnancımın gereği olan ibadetleri yerine getiriyorum				
13.Dinde yasak edildiği için içki içmekten kaçınıyorum				
14.Kumar oynamak günah olduğu için kumar oynamaktan kaçınıyorum				
15.Evlilik dışı cinsel ilişki (zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkiden uzak duruyorum				
16. Rüşvet alıp vermek günah olduğu için rüşvet alıp vermiyorum				
17.İnsanları aldatmak dini inancıma aykırı olduğu için kimseyi aldatmamaya özen gösteriyorum				
18.Dini inancıma göre doğru sözlü olmak gerektiğinden, doğru söylemeye gayret ediyorum				
19.Ana-babaya iyi davranmayı Allah emrettiği için anne babama iyi davranıyorum				
20.Söz verildiği zaman sözünde durmak dini bir kural olduğundan, verdiğim sözü tutuyorum				
21.Dini inancıma göre komşulara iyi davranmak gerekli olduğundan komşularıma iyi davranıyorum.				

Aşağıdaki maddelerle ilgili olarak sizden, verilen bilgilerin doğru olup olmadığını belirtmeniz istenmektedir. Eğer okuduğunuz ifade doğru ise "D" (doğru) seçeneğini yanlış ise "Y" (yanlış) seçeneğini çarpı işareti (X) koyarak işaretleyiniz.

	D	Y
22.Cuma namazını tek başına kılmak mümkündür		
23.Oruçlu kimse yalan söylese orucu bozulur		
24.Kâbe Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu yerdir		
25.Kur'an 114 süreden meydana gelmiştir		
26.Hz. Ali Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den doğan oğludur.		
27.Akşam namazının farzı 3 rekâttir.		
28.Kuran'ı Arapça metninden okumayı bilmek her Müslüman için farz değildir.		
29.Cinlerin varlığı Kuran'da belirtilmiştir.		
30.Dini bilgiler diğer bilgilerden daha değerlidir.		
31.Zengin olsun fakir olsun her Müslüman'ın hayatında bir defa hacca gitmesi farzdır.		

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Mehmet YORULMAZ

Doğum Yeri: KONYA

Doğum Tarihi: 01/09/1992

Medeni Hali: Bekar

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl):

Lisans, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Spor Yöneticiliği (2011-2015)

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği (2013-2015)

Yüksek Lisans, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (2016-2019)

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl:

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı (2012-2013)

E-posta: mehmetyorulmaz92@gmail.com